

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE LEFF Ü NEŞR

Yüksek Lisans Tezi

Eda KARA

Ankara-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE LEFF Ü NEŞR

Yüksek Lisans Tezi

Eda KARA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER

Ankara-2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE LEFF Ü NEŞR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

1- Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER

2- Prof. Dr. Bilal ÇAKICI

3- Doç. Dr. Ülkü ÇETİNKAYA KARAKOYUN

Tez Savunma Tarihi

11.07.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER danışmanlığında hazırladığım “Divan Şiirinde Leff ü Neşr (Ankara, 2024)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

18.07.2024

Eda KARA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖN SÖZ.....	II
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ VE KISALTMALAR.....	IV
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: BEDÎ'	3
2. BÖLÜM: LEFF Ü NEŞR SANATININ YER ALDIĞI KAYNAKLAR.....	5
2.1. Belâgat Kitaplarında Leff ü Neşr	5
2.2. Kur'ân-ı Kerîm'de Leff ü Neşr	16
2.3. Batı Edebiyatında Leff ü Neşr.....	24
3. BÖLÜM: LEFF Ü NEŞR SANATININ TANIMI VE TÜRLERİ.....	28
3.1. Mürettep (Düzenli) Leff ü Neşr.....	28
3.2. Gayr-ı Mürettep (Düzensiz) Leff ü Neşr	29
3.3. İcmâlî Leff ü Neşr.....	30
3.4. Üslûb-ı Muâdele.....	31
4. BÖLÜM: LEFF Ü NEŞR SANATININ OLUŞUM BİÇİMLERİ	33
4.1. Teşbîh Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr	33
4.1.1. Mürekkep (Temsîlî) Teşbîh Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr	39
4.2. İrsâl-i Mesel Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr	47
4.3. Telmîh Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr	53
4.4. Tenasüp Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr.....	63
4.5. Tezat Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr.....	80
SONUÇ	84
KAYNAKÇA.....	88
ÖZET	94
ABSTRACT	95

ÖN SÖZ

Bir şairin şiirlerinin kıymetinden bahsetmek şiirlerindeki orijinal teşbîhlerin, istiârelerin ve bunlarla ilişkili olarak orijinal hayallerin tespit edilmesiyle mümkündür (Gürer, 2000: 100). Divan şairinin şiirindeki girift anlam çoğunlukla teşbîh ve istiâreler yoluyla ortaya çıksa da şairin şiirde yer verdiği diğer edebî sanatlar da ifadeyi güzelleştiren, mânâyı güçlendiren yardımcılarıdır. Çalışmamızın konusu olan *leff ü neşr* de bu edebî sanatlardan biridir. Beyit düzleminde evvela biçimsel bir paralelliğe dayanan bu sanat belâgat ilminin bedî' şubesinde incelenen sanatlardandır.

Bu çalışma giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Girişte, belâgat ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra belâgatın tarihçesinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde belâgatın *leff ü neşr* sanatını da ihtivâ eden bedî' şubesine değinilmiştir.

İkinci bölümde, *leff ü neşr* sanatının yer aldığı kaynaklar incelenmiş ve belâgat kitaplarında *leff ü neşr*, Kur'ân-ı Kerîm'de *leff ü neşr*, Batı edebiyatında *leff ü neşr* başlıkları altında bu sanatın farklı düzlemlerde ele alınış biçimi aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde, *leff ü neşr* sanatının tanımına ve türlerine yer verilmiştir. *Mürettep (düzenli) leff ü neşr*, *gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr*, *icmâlî leff ü neşr* ve üslûb-ı muâdele hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde, *leff ü neşr* sanatının teşbîh, irsâl-i mesel, telmîh, tenasüp ve tezat sanatlarıyla olan ilgisi irdelenmiş, farklı yüzyıllardan seçilen şairlerin şiirlerinden örnekler verilmiştir.

Yüksek lisans ders döneminde ve tez çalışmam süresince sunduğu katkılardan ötürü danışman hocam sayın Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER'e çok teşekkür ederim. Çalışmam hakkında yaptıkları değerli yorumlarıyla beni yönlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Bilal ÇAKICI'ya ve Doç. Dr. Ülkü Çetinkaya KARAKOYUN'a, gerek ders

döneminde gerek tez döneminde sorduğum soruları yanıtıız bırakmayıp yardımcı olmaya çalışan Arş. Gör. Ulaş Teber ÖZGENÇ'e ve tüm hayatım boyunca bana öğrettiklerinin ışığında kendisine layık bir evlat olmak için çabaladığım, en zor anlarımda manevi varlığından güç aldığım, Türk Dili ve Edebiyatı lisans eğitiminin henüz başında çok erken kaybettiğim, evladı olmaktan gurur duyduğum kıymetli babama, aldığım her kararda yanımda olan, desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen değerli anneme ve biricik ablama teşekkürü bir borç bilirim.

Eda KARA

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ VE KISALTMALAR

Ā, ā	آ, آ
Ġ, ġ	غ
Ĥ, ĥ	ح
Ħ, ħ	خ
Ī, ī	ى
Ķ, ķ	ق
ñ	ك
Ş, ş	س
Š, š	ش
Ṭ, ṭ	ط
Ū, ū	و
Ẓ, ẓ, Ḍ, ḍ	ض
Z, z	ظ
Ẓ, ẓ	ذ
‘	ع
’	ء
G.	gazel
K.	kaside
M.	matla‘
Mus.	musammat
vb.	ve benzer

GİRİŞ

Arapça “بلغ” fiilinden mastar olan belâgat, genellikle sözün etkili, güzel ve muhabata, içinde bulunulan duruma uygun bir şekilde söylenmesi ve düzgün, açık, anlaşılır, hâle uygun söz söyleme sanatı olarak tanımlanmıştır.

Bir terim olarak belâgatin klasik kaynaklarda da pek çok kez tanımı yapılmıştır. Hatîb Kazvînî’ye göre “Kelamın belâgatı, fasîh olmasıyla beraber muktezâ-yı hâle uygun olmasıdır” (Akdemir, 1996: 150). Abdurrahman Süreyyâ *Mîzânü’l-Belâga* adlı eserinde belâgati “Lisân-ı Türkîde müsta‘mel olan elfâz ve kelimâtüñ muqtezâ-yı hâle muṭâbîk olarak terkîb ve telîfinden bahşeden bir ‘ilimdir.” şeklinde tanımlamaktadır (Baranoğlu, 1999: 36). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere belâgat sözün güzel ve etkili söylenmesiyle beraber içinde bulunulan duruma da uygun olacak şekilde söylenmesidir. Bununla beraber Said Paşa *Mîzânü’l Edeb* adlı eserinde sözü söyleyen kimsede belâgatin bir beceri olduğunu ve kişinin bu becerisi ile sözü güzel söyleyebildiğini ifade etmektedir. “Mütekellimde belâgat bir melekedir ki mütekellim o meleke ile kelam-ı belîğ telîf itmege muqtedir olur (Aydoğan, 2007: 113).

Belâgatin bir kabiliyet olarak insanda doğuştan var olduğu kabul edilmektedir ve bu görüşe ekseriyetle Rahmân Suresi’nin dördüncü ayeti delil olarak gösterilmektedir. “İnsanı yarattı, ona beyânı öğretti” (Rahmân 55/3-4). Güzel söz söylemenin İslamiyet’ten önce de son derece yaygın olduğu Arap toplumunda Mekke civarındaki Ukaz’da panayırlar kurulur ve bu panayırlarda şiir yarışmaları düzenlenirdi. Bilhassa genç şairler bu panayırlarda şiirlerini söylerlerdi ve bir hakem tarafından şiirleri değerlendirilirdi. Belâgat açısından en başarılı bulunan şiirler Kâbe’nin duvarına asılırdı.

İslamî dönemde Kur’ân-ı Kerîm’in inmesiyle birlikte belâgat bir ilim olarak anılmaya başlamıştır. “... belâgatin daha sonra bir ilim olarak ortaya çıkmasına, Kur’ân-

ı Kerîm'in inmesi vesile olmuştur" (Yalar, 1997: 38). Kur'ân-ı Kerîm, belâgat konusunda oldukça iddialı olan Araplara adeta meydan okumuştur bu sebeple Kur'ân'ın icâz yönü tartışılmaya başlanmış dolayısıyla bu durum Kur'ân'ın icâzı konusunda çalışmalar yapılmasına vesile olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden sonra belâgat çalışmalarının esas maksadı bu kutsal kitabı anlamaktır.

Belâgat ilminin bugünkü sınırlarını belirleyen, gelişmesine katkı sağlayan birçok önemli eser vardır. Belâgate dair ilk eser Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 210/825)'ya ait olan *Mecâzu'l-Kur'ân* adlı eserdir. Câhız (ö.255 /869)'ın *el-Beyân ve 'l-Tebyîn ve İ'câzu'l-Kur'ân* adlı eserleri, Abdullah b. el-Mutez'in *el-Bedî* adlı eseri, Ebu Hilâl el-Askerî (395/1005) 'nin *es-Sinâ'ateyn* adlı eseri önemli eserlerdendir. Belâgatin müstakil bir ilim olarak şekillenmesinde Ebû Bekr Abdulkâhir el-Cürcânî (ö.471/1078)'nin *Esrâru'l Belâga* ve *Delâilü'l-İ'câz* adlı eserlerinin önemli bir payı vardır. Zemahşerî (ö. 528/1144)'nin *el-Keşşâf*'ı, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1206)'nin *Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İcâz min Esrâri'l-Belâga* ve *Delâ'ili'l-İcâz* adlı eserleri öne çıkan eserlerdendir. Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626/1228) *Miftâhu'l- 'Ulûm* adlı eseriyle belâgat ilmine son şeklini vermiştir. Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338) *Telhîsu'l-Miftâh* ile Sekkâkî'nin eserini kısaca açıklamıştır. Tefâtânî (ö. 792/1390) *el-Mutavvel 'ale't-Telhîs* ve *Muhtasarü'l-Mutavvel* adlı eserleriyle *Telhîs*'i şerh etmiştir.

Sekkâkî Miftâhu'l- 'Ulûm adlı eserinde belâgati kendi içinde tasnif etmiş ve günümüze kadar ulaşan son şeklini vermiştir. "... es-Sekkâkî (ö. 626/1228) ise, Miftâhu'l- 'Ulûm adlı eserinin üçüncü bölümünde yer verdiği belâgat ilmini maânî ve beyân diye iki ana bölüme ayırdıktan sonra, bedî'in bazı lafzî ve ma'nevî sanatlarına yer vermiştir. Böylece, belâgat ilminin oluşum süreci büyük ölçüde tamamlanmıştır" (Yalar, 1997: 42-43).

1. BÖLÜM: BEDÎ'

Belâgatin tanımı ve tarihçesi ile ilgili kısaca bilgi verilen giriş bölümünün ardından çalışmamızın esas konusu olan leff ü neşr bahsine geçmeden evvel bu sanatı ihtivâ eden belâgatin üç kolundan biri olan *bedî'* ilminden söz etmek uygun olacaktır.

Bedî' 'in sözlük anlamı, benzeri ve örneği olmayan, görülmemiş, ender, yeni (şey)'dir. Bir edebî terim olarak ise *bedî'*, edebî sanatlarla bezenmiş bir ifadede sözün tüm kusurlardan uzak, anlam bakımından akla uygun ve aynı zamanda birbiriyle uyum içinde olması için gerekli şartları inceleyen ilimdir. “Bir edebiyat terimi olarak *bedî'*, edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mânâ bakımından mâkul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir” (Hacımuftüoğlu, 1992: 320-322).

Bedî' ilminden bir edebî sanat olarak ilk kez söz eden ve bu konu üzerine bir eser kaleme alan ilk ismin 'Abdullah İbnu'l-Mutezz olduğu bilinmektedir. Bu konuda kaleme aldığı eseri ise “Kitabu'l Bedî” dir. “İfadede mana ve lafza güzellik katma gâyesine matuf olan *bedî'* sanatlarından ilk kez ilmî bir çerçeve içerisinde söz eden ve bunları ilmî bir eserde toplayan kişinin 'Abdullah İbnu'l-Mutezz olduğu konusunda bir görüş birliği vardır. Nitekim bu konudaki eseri de “Kitabu'l-Bedî” adını taşımaktadır” (Yalar, 1997: 132). *Bedî'*, başlarda müstakil bir ilim olarak anılmamış “maânî ve beyân” ilimlerinin bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. *Bedî'*'i müstakil bir ilim olarak değerlendirmese de Sekkâkî *bedî'* sanatlarını “manevî” ve “lafzî” olarak ikiye ayırmıştır. Kendisinden önce böyle bir ayırım söz konusu olmamıştır.

Bedî ilminin günümüze kadar ulaşmış olan tarifini yapan, kendisinden sonraki belâgatçılarını da etkileyen, teorik olarak bedî ilminin çerçevesini çizen isim ise el-Kazvîni olmuştur. Kazvîni bedî ilmini, “Bedî ilmi, hâlin muktazâsına uygunluğu ve delâlet açıklığının gözetilmesiyle beraber, ifadeyi -sözü- güzelleştirme şekillerinin kendisiyle bilindiği bir ilimdir” şeklinde tanımlamaktadır (Yalar, 1997: 133). Kazvîni diğer belâgatçılardan farklı olarak “bedî” ilmini eserlerinde ayrı bir bölüm olarak ele almıştır.

2. BÖLÜM: LEFF Ü NEŞR SANATININ YER ALDIĞI KAYNAKLAR

2.1. Belâgat Kitaplarında Leff ü Neşr

Çalışmanın bu bölümünde belâgatle ilgili ulaşılabilen en eski kaynaklardan güncel kaynaklara leff ü neşr sanatının ele alınış biçimi incelenmiştir.

Belâgat sahasında önde gelen isimlerden biri olan **es-Sekkâkî, Miftâhu'l- 'Ulûm** adlı eserinde leff ü neşrdan şöyle bahsetmiştir: *“O ikisi: Sözde iki şeyi bir araya topladıktan sonra her birini diğerini kapsayarak ve dinleyenin eşleştirmesine itimat ederek hangisine aitliğini belirlemeden ilgili kelimeyi söylemektir”* (Eliaçık, 2018: 215).

Bedî' ilminin müstakil bir ilim olarak ele alınmasına öncülük eden **Hatîb el-Kazvînî, Telhîsü'l-Miftâh** adlı eserinde leff ü neşri, *“O, tafsilî veya icmâlî birkaç söz söyledikten sonra, bunların her birinden diğeri için, aidiyetini belirlemeden ve dinleyenin eşleştirmesine güvenerek, neşr için ama leff tertibi üzere olan kelimeyi getirmektir.”* şeklinde tanımlamaktadır (Eliaçık 2018: 215).

Belâgat alanında çok güçlü bir isim olan **et-Taftazânî**, leff ü neşr sanatından *“... tafsil veyâhud icmâl üzre müte'addidi zikredip ba'dehû bu müte'addidin âhâdından her birisi-çün olan şey'i redd-i sâmi'a i'timâden min gayri ta'yîn zikretmektir.”* şeklinde bahseder (Köksal, 2020: 356).

el-Itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân adlı eserinde **es-Suyûtî** leff ü neşri, *“Bu nevi icâz, iki veya daha fazla kelimenin ya her birini bizzat tafsilen veya değişik mânâları içine alan bir lafızla icmâlen zikredilmesi, sonra da önceden zikredilen kelimelerin her birine râci olan aynı sayıdaki kelimelerin kullanılmasıdır.”* diye tanımlamaktadır (Köksal, 2020: 356).

Mustafa Sürûrî'nin Bahrü'l-Maârif adlı eseri, müellifin en meşhur eseri olmasının yanı sıra Türkçe belâgat kitaplarının ilklerindedir. Bu eserde leff ü neşr bahsi

şöyle geçmektedir: “Leff ü neşr iki kısımdur. Birine mürettep dirler ki evvel zikr olunaniñ hâli evvel zikrolına. Soñra zikrolunaniñ hali soñra zikrolına. Ve birine müşevveş dirler ki Evvel zikrolunaniñ hali soñra ve soñra zikrolunaniñ hali evvel zikroluna” (Güleç, 1997: 77). Sürûri bu tanımı yaptıktan sonra ilk kısma Farsça ikinci kısma ise Arapça birer beyit örneği vermiştir.

Türkçe belâgat kitaplarının ilklerinden olması dolayısıyla önemli sayılan bir diğer eser ise **İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha** adlı eseridir. İsmâil Ankaravî eserinde leff ü neşri mürettep ve gayr-i mürettep olarak ikiye ayırmış ve Kasas Suresi 73. ayeti mürettep leff ü neşre örnek olarak göstermiştir. Ankaravî bir beyit ile de gayr-ı mürettep leff ü neşri örneklendirmiş ve leff ü neşr bahsini daha fazla detaylandırmamıştır. “Leff ü neşr bu dañı iki kısımdır ya leff ü neşr-i mürettebdir nañu kavlihi Te‘āla (وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ) Evvelā leyl ü nehārī ale't-taḫṣīl zikr buyurdu andan soñra لِتَسْكُنُوا فِيهِ kavlini leyle göre مِنْ فَضْلِهِ kavlini nehāra göre ‘ale't-tertīb zikr kıldı veyāñud leff ü neşr-i gayr-ı mürettebdir. Ke-ğavli'ş-şā'ir

هو شمس و اسد و بحر   جودا و بهاء و سخاعة

cūd bahra göre bahā şemse göre şecā'at esede göredir ki ‘alā ğayrı tertīb zikr olunmuşdur” (Summak, 1999, 53-54).

Süleyman Hüsni Paşa, Mebâni'l-İnşâ adlı eserinde, leff ü neşri tafsilî ve icmâlî olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Leff ü neşri, ilk cümlede çok sayıda söz söyleyip sonra o sözlerin adedince her birinin karşılığı olarak hangisinin karşılığı olduğunu ise belirtmeden sözdeki karineyi dinleyicinin anlayışına bırakarak diğer sözlerin getirilmesi olarak tanımlamıştır. Daha sonra ilk cümlede söylenecek olan sözlerin de iki türlü

zikredilişi olduğunu ifade ederek leff ü neşr-i mürettep ve leff ü neşr-i müşevveş olarak taksim etmiştir. Leff ü neşr-i müşevveşin de ma'kûs ve muhtelit olarak iki ayrı başlığı olduğunu belirtmiştir. Süleyman Hüsnü Paşa, bu eserde zikrettiği leff ü neşr türlerine mensûr bir eser olan Terceme-i Telemak'tan ve farklı şairlerin şiirlerinden seçtiği manzûm örnekler vermiştir. *“Leff ü neşr: Tafşîl veyâ icmâl üzere cümle-i vâhidede elfâz-ı müte'addide zikr edüp sonra o elfâz her kaç 'aded ise beheriniñ muqabiline ta'yîn-i merci' etmeksizin qarâ'in-i lafziyye ve ma'neviyye ile sâmi'îñ intiķâlîne delâlet edecek bir şüretde elfâz-ı dîger getirmege derler. Elfâz-ı müte'addideniñ zikri dahilî iki türlü olur zîrâ neşr yâ leff-i tertîbi üzere ya'nî neşirde mezkûr olan bir nice lafzîñ mütelâyimi lafzda dahilî birinci ve ikincininki ikinci ve ilh bu siyâķ üzere getirilir ki buña leff ü neşr-i müretteb derler veyâhûd ma'kûs veyâ muhtelit olarak îrâd edilir ki buña da leff ü neşr-i müşevveş derler”* (Benzer, 2016: 75-76).

Alî Cemalettîn'in bir aruz kitabı olarak kabul ettiği, kısmen bir belâgat kitabı sayılabilecek fakat edebî sanatları da ihtivâ eden **'Arûz-ı Türkî, 'İlm-i Kavâfî, Sanâyi'-i Şi'riyye ve 'İlm-i Bedî'** 'de leff ü neşr, mürettep ve gayr-ı mürettep olmak üzere ikiye ayrılmıştır. *“Leff ü neşr-i müretteb şi'rde bir cümlede getirilen elfâzîñ 'adedi kadar cümle-i mezkûreden sonra gerek tertîb ve gerek ma'nâ cihetiyle muqaddemâ sebķat iden elfâza muvâfîķ ya'nî birincisi birincisine ve ikincisi ikincisine muṭābîķ olarak ol miķdâr elfâz getirülmege dinür. Leff ü neşr-i mürettepte icrâ kılınan ķā'ideniñ gayr-ı müretteb olarak isti'mâl olunmasına dinür”* (Öztürk, 2010: 223).

Belâgat-i Lisân-ı Osmânî adlı eserinde **Ahmed Hamdî**, leff ü neşr sanatını muhassinât-ı ma'neviyye başlığı altında ele almıştır. Ahmed Hamdî leff ü neşri "*Muḥassinât-ı ma'neviyyeden biri de şanat- ı leff ü neşrdir bu da icmāl veyā tafşıl üzere evvelā müte'addidi zıkr idüp ba'dehū müte'addidiñ āḫādından her birisiçün olan nesneyi sâmi'ñ ircā'ına i'timāden min gayri ta'yīn zıkr itmekdir bu leff ü neşr iki kısımdır biri müretteb ve diğeri leff ü neşr-i gayr-ı mürettebdir*" diyerek tanımlamıştır (Kılıç, 2007: 90-91). Ahmed Hamdî mürettep leff ü neşre bir beyit örneği verdikten sonra gayr-ı mürettep leff ü neşre tıpkı Süleyman Hüsni Paşa gibi Terceme-i Telemak'tan misal vermiştir.

Mîzânü'l Belâga adlı eseriyle **Abdurrahman Süreyya** Türkçeye özgü bir belâgat kitabı yazma gayesi gütmüştür. Müellif bu eserinde leff ü neşr sanatından şöyle bahsetmektedir: "*Leff ü neşr: Toplayıp yaymak demek olup ışılāḫça birkaç lafzı bir araya topladıktan sonra her biriniñ müte'allikini lā-ale't-ta'yīn zıkr ve ta'dād etmektedir. Bu da ya mürettebdir; ya'nı neşr, leffin tertibi üzere cārīdir ya müşevveşdir. Ma'a-mā-fih leff ü neşr ma'nāya meziyyet verecek şanāyi'den olmayıp yalnız icāz-ı kelāmda fā'idesi görülebilir*" (Baranoğlu, 1999: 191). Abdurrahman Süreyya, leff ü neşri anlama bir vasıf kazandıran, sözü güzelleştiren bir edebî sanat olarak kabul etmemiş sadece az sözle çok şey anlatma maksadıyla kullanılabileceğini söylemiştir. Bu yönüyle Abdurrahman Süreyya'nın leff ü neşr bahsine bakış açısı dikkat çekicidir.

Sa'id Paşa, Mîzânü'l-Edeb adlı eserinde leff ü neşri müretteb ve gayr-ı müretteb olmak üzere iki kısma ayırmıştır. "*Müte'addid şeyleri zıkr itdikten sonra bunlardan her birisine ta'alluk iden şeyi sâmi'ñ mā-hüve-lehine redd ideceğine i'timāden ta'yīn*

itmeksizin *zıkr* itmekdir. Bu da iki dürlüdür: Birincisinde eşyâ-yı müte'addideniñ o sūretle *zıkrı tertīb* üzere cereyân ider. Buña *leff ü neşr-i müretteb* dinilür. İkincisinde *tertibe ri 'āyet* olmaz buna da *leff ü neşr-i ğayr-ı müretteb* dinilür” (Aydoğan, 2007: 437-438).

İranlı müellif Vahîd-i Tebrîzî'nin Miftâhü'l-Bedâyi' isimli eserinin Türkçeye tercümesi olan **Alî Nazîf'in Zînetü'l-Kelâm**'ında *leff ü neşr* sanatı “*Leff ü Neşr: Müretteb ve müşevveş nâmlarıyla iki türdür. Bir cümlede veyâhüd mışrada bulunan elfâz muķâbili olan, diĝer cümle veyâhüd mışradaki elfâza teķâbül-i ma'neviyye ile muķâbık olup maķşûdu taķşîl ve ifâdeyi tekmiñ etmektedir. Leff ü Neşr-i Müşevveş: Mürettebte olduĝu gibi teķâlûbden 'ibâret ise de bunda tertībçe bir taķdîm ve te'ħîr teşvîşi mu'beberdir*” şeklinde tarif edilmiştir (Polat, 2016: 59).

Muallim Naci, Istilâhât-ı Edebiyye adlı eserinde *leff ü neşri* şöyle tanımlar: “*Leff ü neşr- 'İbârede evvel emirde iki yahūd daha ziyâde şeyi' zıkr iderek ba'dehu anlardan birine 'âid olan şeyleri irâd eylemekdir. Neşrden ziyâde nazma yaķışan bu şan'at -ki beyne'l şü 'âra-yı keşret üzere icrâ idilen şanâyi'dendir- evvel emirde ve ba'dehu zıkr olunan şeyler beyninde tertīb-i teķâbüliye ri 'āyet olunmaķ veyâ olmamaķ şüretlerinden birisiyle vücûda geldiginden iki kışma münķasım olur. Birincisine (leff ü neşr-i müretteb), ikincisine (leff ü neşr-i müşevveş) ta'bir olunur. Müretteb olmıyan leff ü neşr ma'kus olsa da ma'hlûṭ olsa da (müşevveş) vâsfını alır. Binâ'en- 'aleyh leff ü neşr dinilen şey haķıķatde üç kışm olduĝı halde 'ünvân cihetiyle iki kışma münķaşır kalır. Ba'z üdebâ leff ü neşriñ birinde tertīb ve ma'kûsa ri 'āyet olunan, diĝerinde hiçbir ĝüne tertibe ri 'āyet olunmıyan iki kışmdan birincisine (ma'kûsu't-tertīb), ikincisine (muḫtelifu't-tertīb) 'ünvânını virirler.*”

(Leff ü neşr-i müretteb)e muḳabil bu iki kısımdan her birine (leff ü neşr-i ğayr-ı müretteb) demekle iktifā idenler de vardır. Leff ü neşr-i müşevveş neşrde bir maḳşad-ı maḫşūşa müstenid olmadıkça ḫā'iz-i letāfet olamaz. Naẓmda daḫı ekşeriyā vezn ve ḳāfiye ilcāsıyla ihtiyār olunur. Leff ü neşr-i müretteb ise naẓmda oldığı gibi neşrde daḫı tezyīnāden ma'dūd olur. Leff ü neşr ikişer ikişer olduğu gibi üçer üçer dörder dörder daḫı olabilir.” (Muallim Naci, 1307: 230-232). Muallim Naci, gayr-ı müretteb (müşevveş) leff ü neşrin belli bir amaca hizmet etmediği müddetçe söze yahut anlama bir hoşluk, güzellik katmayacağı kanaatindedir. Bu tür leff ü neşrin, şiirde ancak vezin ve kafiye gereği tercih edildiğini ifade etmektedir. Mürettep (düzenli) leff ü neşr ise ona göre hem şiirde hem de nesirde söze güzellik katan unsurlardan biridir.

Ruşçuklu M. Hayri'nin bir ders kitabı olarak telif ettiği ve 35 dersten oluşan **Belâgat** adlı eserinin 31. dersinde yer verdiği leff ü neşr, “Leff ü neşr sanat tıdır ki birḳaç lafiẓ zıkr olunduḳtan soñra her birine ‘ā'id dīġer elfāẓ zıkr edilmekdir. Bu da iki kısımdır: Birincisine leff ü neşr-i müretteb, ikincisine leff ü neşr-i müşevveş denir. Leff ü neşr-i müretteb, ibtidā zıkr edilen elfāẓıñ tertībine ri'āyetle her birine ‘ā'id dīġer elfāẓ getirmekdir. Leff ü neşr-i müşevveş, ibtidā zıkr edilen elfāẓıñ tertībine ri'āyet etmeksizin her birine ‘ā'id dīġer elfāẓ getirmekdir” şeklinde tanımlanmaktadır (Akın, 2016: 101-102).

Mehmet Rifat'ın **Mecâmiü'l-Edeb** adlı eserinde leff ü neşr bahsi şöyle izah edilmiştir: “Bir fıkrada elfâz-ı müteaddide neşrettikten sonra ta'yîn-i merci ' etmeksizin kara'in-i lafziyye ve ma'neviyye ile sâmi'in intikâline delâlet edecek sûrette elfâz-ı mütekâbile leffetmektir ki “müretteb ve müşevveş” olmak üzere iki nev'dir: Leff ü neşr-i

müretteb, elfâz-ı menşûrenin mütelâyimi olan elfâz-ı melfûfe ol menşûrenin sırasıyla leffolunmaktadır yani birinci olarak neşrolunan lafza leffolunacak lafzın fikrâ-yı âharda birinci ve ikinci olarak neşrolunan lafza leffolunacak lafzın fikra-yı âharda birinci ve ikinci olarak neşrolunan lafza leffolunacak lafzın fikra-yı âhara ikinci ve hâkezâ böylece sırasıyla olmasıdır. Leff ü neşr-i müşevveş, intizâma riâyet olunmayandır” (Güneş, 2009: 450-451). Mehmed Rifat bu tanımları, Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerle örneklendirmiştir.

Ali Nazîmâ'nın ders kitabı olarak yayınladığı **Muhtıra-i Belâgatte** leff ü neşr “*Birkaç şeyi muḳaddem zıkr edip soñra her birerlerine müte’allick olan şeyleri beyân etmektir. Eğer ikinci def’a zıkr olunan şeyler muḳaddemki tertîb üzre ise oña leff ü neşr-i müretteb, değil ise leff ü neşr-i müşevveş denilir”* şeklinde zikredilmiştir. (Zülfe, 2012: 35-36).

Döneminde idâdilerdeki öğrenciler için yazılmış olan **Mehmet Abdurrahman'ın Belâgat-i Osmaniyye** isimli eserinde 47. derste leff ü neşr sanatına yer verilmiştir. “*Leff ü neşr san’atıdır ki- birkaç şey zıkr olunduktan sonra- her birine ta’alluk eden ahkâmın zıkr olunmasıdır. Bu da iki sûretle olur: Eğer zıkr olunan şeylerin ahkâmı, tertîbe ri’âyeten îrâd olunursa: “leff ü neşr-i mürettep” tertîbe ri’âyet olunmaz ise “leff ü neşr-i gayr-ı mürettep” denilir”* (Tekdemir, 2012: 67).

Türk edebiyatında belâgat sahasında **Ahmed Cevdet Paşa'nın Belâgat-i Osmaniye'sinin** şüphesiz mühim bir yeri vardır. Eserde leff ü neşr maddesi şöyle ifade edilmiştir: “*Leff ü neşr şan’atı ki müte’addid şeyler zıkr olunduḳdan soñra her birine â’id olan hükümler îrâd olunmaḳdır; iki kısımdır. Kısm-ı evvel “müretteb” kısm-ı sâni “gayr-ı müretteb” dir* (Ahmed Cevdet Paşa, 1323: 148). Ahmed Cevdet Paşa, eserinde mürettep

ve gayr-ı mürettep leff ü neşr ile ilgili herhangi bir izahta bulunmamış ve yalnızca birer örnek vermekle yetinmiştir.

M. Fuad Köprülü ve Şahabeddin Süleyman'ın ortak çalışması ve dönemin mekteplerinde edebiyata dair bilgi verme gayesiyle kaleme alınmış olan **Ma'lûmât-ı Edebiyye** adlı eserde leff ü neşr, *“Tafsîl veya icmâl sûretiyle bir cümleye elfâz-ı müte'addide neşrettikten sonra tayîn-i merci' etmeksizin o elfâz kaç 'aded ise her birine mukâbil ve â'id birer lafız, birer şey zikretmektir. Bu san'at kâri'e keşfedilecek bir şey bıraktığı cihetle kâri' ve sâmi'in zevk-i keşfini okşadığı gibi, tertîbden husûle gelecek âheng dolayısıyla da sâmi'ayı okşar. Bu san'at nesirden ziyâde nazımda nefis, âheng-dâr, zârîf olabilir. “Leff ü neşr” san'at-ı beyne'l-üdebâ pek ziyâde münteşir bir san'at-ı lafziyyedir. Leff ü neşr ikidir, yâ “leff ü neşr-i müretteb” veyâ “leff ü neşr-i gayr-ı müretteb” veyâhud “müşevveş” olur. Leff ü neşr-i müretteb, fıkra-ı evvelîde neşrolunan birinci lafza 'â'id lafzın fıkra-ı ahîrede de birinci, ikinci lafza 'â'idin ikinci, üçüncü 'â'id olanın üçüncü, ilh. olmasıdır. Hulâsa tertîb-i tekâbülye ri'âyet edildiği takdîrde “leff ü neşr-i müretteb” mevcûd olur. Leff ü neşr-i gayr-ı mürettebe gelince... Leff olunanlar muhtelit, ma'kûs, müşevveş olarak zikredildiği takdîrde ta'yîn eder. “Leff ü neşr-i gayr-ı mürettep” makbûl olabilmek için anlaşılmayacak derecede olmamalıdır. İbhâma düşüldüğü takdîrde ifhâmı, bi'n-netîce hüsn-i zevki izâle eder. Hâlbuki bunun vazîfesi zevk-i keşfi te'mîn zevk-i bedî'î'yi tezyîd etmektir; bunun için “zevk-i keşfi” imhâ vü ifnâ edecek derecede müşevveş olunanları makbûl değildir. Bâ-husûs “leff ü neşr-i gayr-ı müretteb” nesirde o kadar kullanılmamalıdır. Zirâ bu bir zarûret-i mahsûsanın te'sîrinde vücûd bulamaz; hâlbuki nazımda zarûret-i vezin dolayısıyla müşevveş, muhtelit leff ü neşre ekseriyyâ ihtiyâc görülür. Fakat “müretteb” olan nesirde de güzel bir zînettir. Yalnız*

bunun sun ıyyetten âzâde olmasına hâl-i tabiûde tecelli etmesine dikkât etmek lâzımdır. Bir de âheng-i mûsikî-yi elfâz dolayısıyla ba'zen nesirde gayr-ı mürettebe mürâca'at edebiliriz. Esâsen evvelce de söylediğimiz gibi bunlar riyâziyyât kâ'îdeleri gibi her zamân 'aynı neticeyi veremez; fenâ olup olmadıklarını rikkat-i san'atkârâne, hiss-i san'atkârâne ta'yîn eder. Binâen 'aleyh bu kâ'îdeler, bu mütâla'alar sâbit, kat'î değildir. Her kâ'îde-i tezyîn rûha neşve, dimâğa sükûn, gözlere zevk te'mîn eder; mes'ele onları hüsn-i isti'mâl etmek kâbiliyyetine mâlik olup olmamaktadır” şeklinde geniş bir açıklama ile yer almıştır (Kaya, 2018: 223-225). Müelliflere göre bu sanatın, nesirden ziyâde nazımda kullanılması daha makbuldür. Şiirde vezin ve kafiye gereği kullanılan gayr-ı mürettep leff ü neşrin nesirde kullanılmasından kaçınmak daha doğrudur. Bunun yanı sıra gayr-ı mürettep leff ü neşrin anlaşılması güç olacak şekilde kullanılması doğru değildir zira bu sözün güzelliğine zarar verecek bir durumdur. Fuad Köprülü ve Şahabeddin Süleyman'a göre, bu sanata dair bahsettikleri kaideler kesin ve değişmez değildir. Esas mesele bu kuralları, güzel ve doğru kullanma yeteneğine sahip olup olmamakla ilgilidir.

Tahir Olgun'un yine kendisinin kaleme aldığı Edebiyat İstılahları adlı eserini küçülterek telif ettiği **Edebiyat Lügati**'nde leff ü neşr maddesi, “*Evvelce zikredilen şeylerin münasib ve mütemmimi olacak şeyleri sonradan zikretmektir. Leff ü neşri, evvelki ve sonraki lafızları sırasıyla getirilip getirilmemesine göre (müretteb) ve (gayr-ı müretteb) olarak ikiye ayırırlar*” şeklinde yer almaktadır (Olgun, 1355-1936: 70-71). Tahir Olgun, lügatinde tafsilatlı bir açıklama yapmamıştır ve birer örnek vererek bahsi tamamlamıştır.

Ansiklopedik Edebiyat Bilgileri Sözlüğü'nde **Osman Nuri Ekiz** leff ü neşr maddesini, “*Toplayıp bir araya getirdikten sonra dağıtmak mânâsına gelir. Edebiyatta önce ifade edilen kelimelerin, mânâ dünyasına uyacak ve bu mânâyı tamamlayacak*

kelimeleri sonradan söylemektir. *Leff ü neşir* daha ziyade nazımda görülen bir edebî sanattır. Ancak nesirlerde de rastlamak mümkündür. Herhangi bir şiirde, iki veya daha fazla unsurdan birinci mısradaki söz ettikten sonra, ikinci mısradaki onlara karşılık olacak veya onlarla ilgi kuracak unsurlara yer vermek suretiyle yapılır. *Leff ü neşir* sanatının iki şekli vardır: 1- *Mürettep (düzenli) Leff ü Neşir*. 2- *Müşevveş (karışık) Leff ü Neşir*. 1- *Mürettep Leff ü Neşir*: Aralarında ilgi kurulan veya birbirinin karşılığı olan kelimeler, ilk mısradaki sıraya göre ikinci mısradaki yer alırlarsa mürettep *leff ü neşir* sanatı yapılmış olur. 2- *Müşevveş Leff ü Neşir*: Aralarında ilgi kurulan veya birbirinin karşılığı olan kelimeler, ilk mısradaki sıraya göre değil de onun tersine sıralanırsa *karışık leff ü neşir* yapılmış olur” diyerek izah etmiştir (Ekiz, 1984: 164-165). Ekiz, bu tanımları yaptıktan sonra *leff ü neşir* şematik olarak da göstermiş ve birer örnek vermiştir.

Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi adlı kitabında *leff ü neşir* sanatını, “Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip, ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları vermektir. Divan şiirinde çok sevilmiş ve kullanılmış bir sanattır. Çoğunlukla mazmun (klişeleşmiş mecaz)larla yapılmıştır. Bundan dolayı teşbîh ve istiâre sanatlarıyla yakından ilgilidir. *Leff ü neşir*, birinci dizede söylenenlerin, ikinci dizede düzenli ve düzensiz açıklanışına, göre ikiye ayrılır: 1. *Leff ü neşir-i mürettep*: Birinci dizede söylenenlerin karşılıkları, ikinci dizede aynı sırayı izleyen düzenli *leff ü neşir*dir. 2. *Leff ü neşir-i gayr-ı mürettep*: Buna *leff ü neşir-i müşevveş* de denir. Birinci dizede söylenenlerin karşılıkları, ikinci dizede ya ters yönden sırayı izler ya da *karışık* olarak bulunur, yani düzensiz *leff ü neşir*dir” şeklinde tanımlamıştır (Dilçin, 2013: 437-439). Dilçin, her iki türe de oldukça fazla örnek vermiştir.

İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü’nde *leff ü neşir* maddesini şöyle ifade etmiştir: “*Toplayıp dağıtma*. Edebiyatta bir söz veya beytin ilk bölümünde en az iki şeyi söyleyip sonra onların her biriyle ilgili benzerlik veya karşılıkları kullanma

sanatıdır. Nesirden çok nazma yakışan ve divân şiirinde çok kullanılmış bir sanattır. Daha çok mazmûnlar üzerinde kurulur. Bu nedenle teşbih ve istiâre ile yakından ilgilidir. Leff ü neşr, içinde söz simetrisi bulunan bir tenasüptür. Önceden söylenen şeylere ait özellikleri, okuyucu sonradan kendisi bulup yerleştirir. Leff ü neşr, söylenen kelimelerin sıralanış esasına göre iki kısma ayrılır. 1. Leff ü neşr-i müretteb (düzenli leff ü neşr). Birinci ile ikincilerin aynı sıra içinde söylenmesidir. 2. Leff ü neşr-i gayr-i mürettep (düzensiz leff ü neşr). Birinci ile ikincilerin çapraz veya karışık söylenmesidir.” (Pala, 2015: 286).

Yekta Saraç, Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat adlı kitabında leff ü neşri tafsilî ve icmâlî olmak üzere iki kısma ayırmış ve açıklamalarından sonra pek çok örnek vermiştir. “Sözlük anlamı dürüp toplama ve yayma olan leff ü neşr, iki veya daha fazla kelime veya hükümün zikredilmesinden sonra bunlarla aralarında ilişki olan kelime veya hükümlerin sıralanmasıdır. Diğer bir ifade ile, anlatımda önce birtakım unsurların söylenilmesi, daha sonra bunların her biriyle ilgili başka unsurların dile getirilmesidir. Bunların ilki leff diğeri neşri meydana getirir. Leff ü neşri meydana getiren ve aralarında ilişki bulunan bu iki sıradaki unsurların hangisinin hangisiyle ilişkili olduğu belirtilmez ve bunun belirlenmesi söze muhatap olana bırakılır. Leff ü neşr bu yönüyle taksim ’den ayrılır. Leff ü neşre et-tayy ve ’n-neşr ve et-tertîb adları da verilmiştir. Leff ü neşr, tafsilî ve icmalî olmak üzere iki kısımdır. 1. Tafsilî (ayrıntılı) leff ü neşr: Kendi içinde iki kısma ayrılır. a) Mürettep (düzenli, sıralı) leff ü neşr: Söylenilen ilk kelime veya hükümler ile bunlara karşılık gelen, bunlarla ilişki unsurların aynı sırayı takip ettiği leff ü neşirdir. b) Mürettep (düzenli, sıralı) olmayan leff ü neşr: Müşevveş leff ü neşr adı da verilmiştir. Söylenilen ilk kelime veya hükümler ile bunlara karşılık gelen unsurlar arasında aynı sıranın olmadığı leff ü neşrdir. Kendi içinde iki kısma ayrılır: Sıralanan ilk unsurlar ile ikinci unsurlar arasında aksi istikamette bir tertibin gözetildiği leff ü neşr ma ’kûsu ’t-tertîb, bu unsurlar arasında hiçbir sıranın gözetilmediği leff ü neşr ise muhtelitü ’t-tertîb, muhtelifü ’t-tertîb adlarını alır. Müşevveş leff ü neşr, daha ziyade bu ikinci tür için kullanılır. 2. İcmalî

(kısıtılmış) leff ü neşr: *Leff ü neşrin ilk sırasındaki unsurların karşılıklarının ikinci defa teker teker zikredilmeyip bunları kapsayan bir kelimenin söylenilmesiyle yetinildiği leff ü neşrdir. Bu sanatı yaparken dikkat edilmesi gereken husus leff ü neşr yapma gayesiyle lafzı ön plana çıkararak haşv'e, müretteb olmayan leff ü neşrde de unsurlar arasında zihnin intikalinin kolayca sağlanamamasından dolayı ta'kid'e düşülmemesidir. Bu şartlar gözetilerek yapılan leff ü neşrler söze güzellik katan lafzî sanatlardan sayılır ve ayrıca söze icâz vasfı da kazandırır.*” (Saraç, 2016: 179-189). Saraç'ın tanımında kısaca da olsa leff ü neşr ve taksim sanatının farkını belirtmesi önemli bir husustur. Saraç da diğer birçok müellif gibi bu sanatta sözün gereksiz ve anlaşılması güç şekilde kullanılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

2. 2. Kur'ân-ı Kerîm'de Leff ü Neşr

Etkili, güzel ve yerinde söz söyleme kabiliyeti olarak tanımlayabileceğimiz belâgat, bir ilim olmasının yanı sıra insanın özünde var olan bir olgudur. Genel çerçevesi, kuralları ve sistematığı İslâm'ın kabulünden sonra Kur'ân-ı Kerîm'in icâzını anlama gayesiyle belirlenmiş olsa da İslâmiyet'in kabulünden önce de Arap toplumunda belîğ söz söylemenin, etkili konuşmanın önemli bir yeri vardır. Nitekim Mekke'de kurulan Ukaz şiir panayırları bunun delili niteliğindedir.

Arap toplumu, şiir söyleme konusunda adeta uzmanlaşmıştı ve bu konuda birçok toplumdan ileridelerdi. Belâgat alanında önde gelen isimlerden biri olan Câhız (öl. 255/869), felsefe alanında Yunanlıların, harpte Türklerin, dil ve edebiyatta da Arapların bir üstünlüğü olduğunu ifade ederek bu fikri desteklemektedir. “Belâgat ile ilgilenen büyük Mutezilî bilgin el-Beyân ve't-Tebyîn sahibi Cahız (öl.255/869), Yunanlıların felsefe, Türklerin harp sanatlarında üstün olduğu gibi Arapların da dil ve edebiyat sahasında diğer milletlere üstün olduğunu söyler” (Saraç, 2016: 19). Bu bağlamda düşünüldüğünde Kur'ân-ı Kerîm'in böyle bir topluma gönderilmesi şüphesiz tesadüf

değildir. Çünkü her dönemde gönderilen peygamberler ve onların kutsalları gönderildikleri toplumun özellikleriyle paralellik göstermiştir. Örneğin Hz. Musa sihribâzlığın meşhur olduğu bir topluma peygamber olarak gönderilmişti ve bu yüzden kendisine de asâsı aracı kılınarak türlü istidatlar bahşedilmişti. Böylece Firâvun'un karşısında halk onun peygamberliğini kabul etmişti. Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi de benzer bir durumun sonucudur. Nihayetinde belîğ söz söylemenin son derece önemli olduğu öyle ki şiir yarışmalarının fazlaca düzenlendiği Arap toplumuna da Kur'ân-ı Kerîm ve onun tebliğini en etkili şekilde yapan Hz. Muhammed gönderilmiştir.

Kur'ân'ın nâzil olduğu Arap toplumunda Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden evvel belâgat belli bir seviyeye ulaşmıştı ancak sistematik bir hâl alarak bilimsel bir olgu haline gelmesi Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden sonra gerçekleşmiştir. Araplar, kabul ettikleri ilkeleri kalıcı kılmak, kendilerinden sonraki nesillere aktarmak gayesiyle şiiri kullanmışlardır. Bu yüzden şiirin fâsîh, etkileyici ve kusursuz bir dile sahip olması önemli bir kriter olmuştur. Arapların bu denli iddialı olduğu bir konuda Kur'ân-ı Kerîm âdetâ ezberleri bozmuştur. Çünkü o dönemde toplum dil kullanımında üstün bir kabiliyete sahip olsa da Kur'ân ile eşdeğer bir metni ortaya koyabilecek güce sahip değildi ve Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz üslubu karşısında cahiliye dönemi Arapları son derece aciz kalmıştı. Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi'nin şu ayetleriyle belâgat konusunda oldukça ileride olan Araplara deyim yerindeyse meydan okumuştur: *"Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz! Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır"* (Bakara 2/23-24). Bu ve bunun gibi ayetlerdeki güçlü sesleniş cahiliye Araplarının belâgatteki mağrur duruşlarına hâlel getirmiştir. Nitekim o dönemde İslâm'ı reddeden, Hz. Muhammed'in söylediklerine inanmayan Mekkeli müşrikler dahi Kur'ân'ın belâgatine karşı hayranlıklarını saklayamamışlardır. El- Velîd ibnü'l-Muğîre,

Kur'ân'a olan hayranlığını şöyle dile getirmiştir: *“Vallahi, Muhammed'den öyle bir kelâm (söz) dinledim ki ne insanların ne de cinlerin ettiği sözlere benziyor. Ve bu son derece tatlı ve şahane bir sözdür. Sulak bir toprakta yetişen bol meyveli bir ağaca benziyor”* (Mohammed Ali Shareef, 2015: 10-11). İslâm'ın kabulünden önce de belli bir seviyeye ulaşmış olan dil kullanımı Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesinden ve peygamberin hadislerinden sonra daha da ileri bir seviyeye ulaşmıştır.

İslâmî dönem ile birlikte belâgatın yegâne ölçüsü Kur'ân-ı Kerîm olmuştur. Dolayısıyla bu kutsal kitabı anlama gayesiyle pek çok ilmî çalışma yapılmıştır. Burada maksat yalnızca edebî yahut bilimsel bir adım atmak değil aynı zamanda dine ve Kur'ân'a hizmet etmek olmuştur. Belâgat alanında önde gelen isimlerden biri olan Ebû Hilâl el-Askerî bu durumu şöyle izah etmektedir: *“Yüce Allah'a inanmadan sonra öğrenilmesi vâcib olan ilimlerden öncelikli olanlar belâgat ilmi ve fesâhattir. Zira insanoğlu belâgatten gâfil olursa ve fesâhati bilmekte kusurluysa, Allah'ın, hüsn-i te'lif, güzel nazm ve icâzla tahsis ettiği Kur'ân'ın icâzını bilmekten mahrum kalır”* (Mohammed Ali Shareef, 2015: 12). Bu bağlamda Kur'ân'ı anlamak için belâgat mühim bir vasıta olarak kabul edilmiştir. Öyle ki bazı âlimler, belâgatın cennete götüren, cehennemden uzaklaştıran, iyiliği ve kötülüğü ayırt etmek için yol gösteren bir kılavuz olduğunu dile getirmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in eşsiz belâgatının yanı sıra şüphesiz bu kutsal kitaptaki ayetleri tebliğ eden peygamber Hz. Muhammed (s.a.v) de sözü etkili, doğru ve yerinde söyleme konusunda kusursuz bir kabiliyete sahipti ve kendisi de bu kabiliyetiyle iftihar etmekteydi. Arapların en fasihi olduğunu, yalnızca Arap alfabesinde bulunan dâd harfini en fasih telaffuz eden olduğunu kendisi ifade etmiştir.

Kur'ân'ın icâzını anlama arzusuyla belâgat alanında kayda değer bir gayret sarf edilmiş ve müstakil bir ilim olması hayli zaman almış bu alanda önemli eserler ortaya

konmuştur. Yahyâ b. Zeyd el-Ferrâ (ö. 207/822)'nın Ma'âni'l-Kur'ân adlı eseri, Ebu 'Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (ö. 209/824)'nın Mecâzu'l-Kur'ân'ı, el-Bâkillânî (ö. 403/1013)'nin İ'câzu'l-Kur'ân adlı eseri anılması gereken eserlerdendir.

Kusursuz bir belâgate sahip olan ve hiçbir beşerin benzerini ortaya koyamayacağı kutsal kitap Kur'ân-ı Kerîm'de birçok edebî sanat yer almaktadır. Çalışmamızın esas konusu olan leff ü neşr de Kur'ân'daki ayetlerde bulunan edebî sanatlardan biridir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan Bazı Ayetlerdeki Leff ü Neşr Örnekleri

Kasas Sûresi'nin 73. ayeti bu sanatın en başarılı örneklerinden kabul edilmektedir.

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Ayetin meali şu şekildedir: “Allah rahmetinden dolayı size geceyi ve gündüzü yarattı ki dinlenesiniz, lutfundan rızkınızı arayasınız ve bütün bunlara şükredesiniz” (Kasas 28/73). Bu ayette “el-leyl (gece)” ve “el-nehâr (gündüz)” sözcükleri ayetin başında yani leff bölümünde zikredilmiştir. Bunlardan “leyl” sözcüğüne karşılık olarak “liteskunû (dinlenesiniz)” ifadesi ve “nehâr” sözcüğüne karşılık olarak ise “litebtégû min fazlihi (lutfundan rızkınızı arayasınız)” ifadesi ayetin sonunda yani neşr bölümünde zikredilmiştir. Burada leff bölümünde zikredilen sözcüklerin karşılıklarının neşr bölümünde hangileri olduğu açıkça belirtilmemiştir ve bunu belirlemek okuyucuya bırakılmıştır. Zira insanlar genellikle gece uyurlar, dinlenirler gündüz ise çalışıp rızık ararlar.

Bakara Sûresi'nin 214. ayetinde de leff ü neşr sanatı bulunmaktadır.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتَمُ الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ إِنْ نَصَرَ اللَّهُ قَرِيبًا

Ayetin meali şöyledir: “Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öylesine sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır” (Bakara 2/214). Burada “resûl” ve resûlün sözü olan “bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır” ifadesi arasında bir anlam ilişkisi vardır. Bununla beraber “ve ellezine amenû (imân edenler)” ve “metâ nasrallah (Allah’ın yardımı ne zaman?) sorusu arasında da bir ilgi bulunmaktadır. Ayette peygamberin yanında bulunanlar sıkıntı çektikleri anda ona Allah’ın yardımının ne zaman geleceğini sorar ve buna karşılık peygamber de Allah’ın yardımının yakın olduğu cevabını verir. Burada bu sözler ve sözleri söyleyenler bir sıraya bağlı kalınmaksızın verilmiştir dolayısıyla leff ü neşr-i müşevveş bulunmaktadır. Aynı zamanda bu soruyu kimlerin sorduğu ve soruya cevap verenin kim olduğu da açıkça belirtilmemiştir bu çıkarımı yapmak okuyucuya bırakılmıştır.

İsrâ Sûresi’nin 29. ayetinde leff ü neşr sanatı vardır.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا

Ayetin meali şu şekildedir: “Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!” (İsrâ 17/29). Bu ayette “eli sıkı olmak” ve “kınanmak” ifadeleri arasında bir anlam ilişkisi vardır. Aynı zamanda “ölçüsüzce eli açık olmak (müsrif olmak)” ile “hayıflanacak duruma düşmek” ifadeleri arasında da bir ilgi söz konusudur. Cimri olmanın sonucunda kişinin kınanması ve müsrif olmanın sonucunda da kişinin sıkıntıya düşmesi bir anlam ilişkisi kurularak beraber zikredilmiştir.

Hûd Sûresi 105, 106, 107 ve 108. ayetlerde leff ü neşr sanatını görmek mümkündür.

(105) يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ سُعِيُّوسَعِيدٌ

(106) فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ

(107) خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ

وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرٌ

(108) مَجْدُودٌ

Ayetlerin meali şöyledir:

(105) “O gün geldiğinde Allah’ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu!” (Hûd 11/105).

(106) “Bedbaht olanlar, ateştedirler, orada onlar her nefeste acıdan inleyip feryat ederler” (Hûd 11/106).

(107) “Rabbinin dilediği hariç, onlar gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır. Rabbin gerçekten istediğini yapar” (Hûd 11/107).

(108) “Mutlu olanlara gelince onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada kesintisiz bir lütuf olarak ebedî kalacaklardır” (Hûd 11/108).

105. ayette şakî (bedbaht) ve saîd (mutlu) olan iki gruptan bahsedilmiştir ve takip eden ayetlerde bu iki gruba ait özellikler zikredilmiştir. Şakî yani bedbaht olanların hali 106. ayette açıklanmıştır. “Onlar” diye kastedilen bedbaht olanlardır ve ateşte acı çekmektedirler. 107. ayette de akıbetleri bildirilmektedir. 108. ayette ise saîd yani mutlu

olanların cennette sonsuz bir lütufla kalacakları anlatılmaktadır. Burada şakî ve saîd olanların özellikleri mürettep bir şekilde sıralanmıştır.

Âl-i İmrân Sûresi'nin 106. ve 107. ayetlerinde leff ü neşr sanatına rastlanmaktadır.

وَم تَبْيَضُّ وُجُوهُ وُجُوهُ وُجُوهُ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ

(106) تَكْفُرُونَ

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (107)

Ayetlerin meali şu şekilde yapılmıştır:

(106) “Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de karacaktır; yüzleri kararanlara, “İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz?” Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı! (denir)” (Âl-i İmrân 3/106).

(107) “Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah’ın rahmeti içindedirler; orada onlar ebedî kalacaklardır” (Âl-i İmrân 3/107).

Yukarıda yer verdiğimiz Hûd Sûresinde olduğu gibi bu sûrede de benzer bir anlam ilişkisi kurularak leff ü neşr sanatı yapılmıştır. 106. ayette “yüzleri ağaranlar” ve “yüzleri kararanlar” şeklinde adlandırılan iki gruptan bahsedilmiştir ve ardından bu iki grubun akıbetleri hakkında bilgi verilmiştir. Ancak burada “yüzleri ağaranlar” ilk sırada zikredilmiş olduğundan devamında onlar hakkında bilgi verilmesi beklenirken “yüzleri kararanlar” hakkında bilgi verilmiştir dolayısıyla müşevveş bir tertîp söz konusudur.

Duhâ Sûresinde de leff ü neşr sanatı bulunmaktadır.

(6) أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ

(7) وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ

وَوَجَدَكَ غَابِلًا فَأَغْنَيْتَ (8)

Ayetlerin meali şu şekildedir:

(6) “O seni yetim bulup barındırmadı mı?” (Duhâ 93/6).

(7) “Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?” (Duhâ 93/7).

(8) “Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?” (Duhâ 93/8)

Bu ayetlerde sorulan sorulara mukabil şu ayetlerdeki cevaplar verilmiştir:

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ (9)

وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ (10)

وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (11)

Ayetlerin meali:

(9) “O halde sakın yetimi ezme!” (Duhâ 93/9).

(10) “El açıp isteyeniyi de sakın boş çevirme!” (Duhâ 93/10).

(11) “Rabbinin lütuflarını şükranla an!” (Duhâ 93/11).

Bu surede, 6, 7 ve 8. ayetlerde Allah, peygambere bahşettiği üç şeyi zikretmiştir ve ardından 9, 10 ve 11. ayetlerde bunlara karşılık olarak üç nasihatte bulunmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm, dil, edebiyat, belâgat ve daha pek çok alanda kusursuz sayılabilecek bir kitaptır. Onda edebî sanatların neredeyse tamamını bulmak mümkündür. Çalışmamızın konusu olan ve burada altı sûre ile örneklendirdiğimiz leff ü neşr sanatı birçok sûrede bulunmaktadır.

2. 3. Batı Edebiyatında Leff ü Neşr

Zaman içerisinde belâgat ve dinleyiciyi ikna etme maksadıyla ortaya çıkmış olan retorik arasında bir ilişki kurulmuş hatta Mısırlı Taha Hüseyin belâğatin Aristo'nun felsefisini temel alarak şekillendiği yönünde iddialarda bulunmuştur. “Tâhâ Hüseyin başta olmak üzere bazı dilbilimcilere göre Arap belâgati, oluşumundan tekâmülüne kadar ki geçen bütün evrelerde eski Yunan mantığı ve felsefesinden etkilenmiştir” (Ülgen, 2015: 1389). Taha Hüseyin Aristo'nun hem felsefede hem belâgatte Müslümanların ilk muallimi olduğu görüşünü savunmuştur ve bu konu pek çok tartışmaya sebep olmuştur. Ona göre belâgat âlimi Câhız, Aristo'dan etkilenmiştir. Bir başka araştırmacı olan İbrahim Selâme de Abdu'l-Kâhir Cürçânî'nin Yunan mantığından uzak olmadığını ileri sürmüştür. “Günümüz araştırmacılarından İbrahim Selâme ise Abdu'l-Kâhir Cürçânî'nin Yunan mantığından etkilendiğini iddia etmektedir” (Ülgen, 2015: 1389). Bu yaklaşımları sorgulamaksızın kabul etmek pek doğru olmasa da topyekûn reddetmek de doğru değildir. Çünkü mantık, felsefe, kelâm vb. ilimler tekâmül süreçlerinde muhakkak birbirlerinden etkilenmişlerdir. Belâğatin de bu ilimlerin ilgilendiği konularla bazı durumlarda ilişkili olması birbirleri arasında bir bağ olduğunu kabul etmeyi gerektirir.

Retorik, ilk defa Sicilya'da bir ilim olarak teşekkül etmiştir ve Sicilyalı Koraks bu konuda kitap yazan ilk isim olmuştur. Esas gelişimi ise Atina'da gerçekleşmiştir. Aristo'nun kaleme aldığı Retorik isimli eseri de bu ilmin genel çerçevesini çizmiştir. Eser, Nastûrî bilgin Hunayn b. İshâk tarafından Arapçaya tercüme edilmiş, eski Yunan retoriği Müslüman âlimlere tanıtılmıştır. “İlk defa Nastrûrî bilgin Hunayn b. İshâk (ö. 289/910) tarafından Arapçaya tercüme edilen eser, eski Yunan retoriğinin Müslüman âlimlerce tanınmasını sağlamıştır” (Ülgen, 2015: 1391). Retorik ve belâgat söz söyleme, sözü etkili söyleme vb. noktalarda ortak bir payda da buluşmalar da retoriğin temelinde bir ikna etme gayesi yatar. Ortaya çıktığı dönem de göz önünde bulundurulursa retorik aynı zamanda bir meslek olarak icrâ edilmiştir. “... bu dönemde hitâbet bir sanat dalı olmanın yanında

iyi gelir getiren bir meslekti” (Kaya, 1998: 156-158). Temelde etkili söz söylemenin karşı tarafta bırakılmak istenen etki üzerinde önemli bir rol oynadığını fark etmek Yunanlıları bu konunun üzerine gitme noktasında harekete geçirmiştir. Belâgat ise her ne kadar İslâmî dönemden önce de var olan bir ilim olsa da esas dayanağı Kur’ân-ı Kerîm’dir ve birincil gayesi bu metni ve verdiği mesajları anlamaya çalışmaktır. Bu iki ilim birbirinin doğrudan karşılığı olmasa da ortak yönleri hasebiyle birlikte anılmaları abes değildir.

Çalışmanın esas konusu olan ve belâgatın bedî’ şubesinde yer alan leff ü neşr sanatının ise Batı edebiyatındaki karşılığı kaynaklarda bir retorik terimi olan “chiasmus (kesişim)” olarak verilmiştir. Terim Yunanca X şekline benzeyen “chi” den türetilmiştir. Bu terim, bir şeyin yerini başka bir şeyin alması, takas olarak tanımlanabilir (Lanham, 1991: 33).

Geç retorik gelenekte, Yunanca chiasmus terimi, bir ifadenin dizimsel bileşenlerinin özel düzenlemesiyle ilgili olan bir aracı belirtir, biçimsel ve işlevsel olarak eşdeğer öge çiftlerinin yansıtıcı veya “aynaya benzer” dağılımından oluşur. Dolayısıyla paralelliğin bir çeşididir (Sloane, 2001: 89).

Chiasmus, ögelerin çapraz biçimde konumlandırılmasından meydana geldiği için klasik şiirdeki “gayr-i mürettep (düzensiz) leff ü neşr” in karşılığı olarak kabul edilmiştir. Mürettep (düzenli) leff ü neşrde mısralarda birbiriyle ilişkili olan kelime veya kelime grupları alt alta gelecek şekilde sıralanır. Gayr-i mürettep (düzensiz) leff ü neşrde ise birbiriyle anlam ilişkisi bulunan ögeler ekseriyetle çapraz biçimde sıralanır. Yani ilk mısranın başında verilen kelime ya da kelime grubunun kendisiyle ilişkili olan ve leff ü neşr oluşturan kelime ya da kelime grubu ikinci mısranın sonunda yer alır. Aynı şekilde ilk mısranın sonunda verilen kelime ya da kelime grubuyla ilişkili ögeler de ikinci mısranın başında yer alır. Dolayısıyla “X” biçiminde bir yapı ortaya çıkar. Bu dizilimin Batı edebiyatındaki karşılığı olduğu düşünülen “chiasmus” terimiyle ilgili A Handlist of

Rhetorical Terms adlı retorik kitabında bir üniversite rektörünün sözü örnek olarak verilmiştir: “Çözüm bulduğunu düşünen sorunu anlamıyor, sorunu anlayanın da çözümü yok” (Lanham, 1991: 33). Verilen misalden de anlaşılacağı üzere “problem-çözüm” ve “çözüm-problem” şeklinde bir dizilim söz konusudur. Retorik kuramcılarında olan Cicero’nun “Yemek için yaşamamalı, yaşamak için yemeli” sözü de “chiasmus” a en sık verilen örneklerden biri olmuştur.

Chiasmus, reklam, siyaset vb. alanlarda da tercih edilen bir söz sanatıdır. Bir kahvaltılık gevreği markası olan Grape-Nut şu şekilde reklam yapmıştır: “Asıl soru Grape-Nut’ın sizin için yeterince iyi olup olmadığı değil, sizin Grape-Nut için yeterince iyi olup olmadığıdır” (Lanham, 1991: 33). Bunun yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri’nin eski başkanlarından John Kennedy’nin “Ülkenin senin için ne yapabileceğini değil, senin ülken için ne yapabileceğini sor” sözü de bu sanat için verilen yaygın örneklerdendir.

Chiasmus terimi öge dizilimindeki benzerlik dolayısıyla kaynaklarda “gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr” in Batı edebiyatındaki karşılığı olarak verilse de bu hatalı bir bilgidir. Çünkü leff ü neşr, beyit düzleminde incelendiğinde bir mısradaki verilen birden fazla sözcüğe karşılık bir sonraki mısradaki bu sözcüklerle ilgili “başka” sözcüklerin verilmesi ile oluşur. Chiasmus için verilen örnekler incelendiğinde “birbiriyle mânâ bakımından ilgili olsa da lafız bakımından farklı sözcüklerin karşılıklı sıralanması” şartını sağlayan bir yapı söz konusu değildir. Aksine chiasmus, bir cümlenin başı ile sonunun yer değiştirmesi suretiyle oluşan bir edebî sanattır. Bu yönüyle divan şiirindeki leff ü neşrin değil “tard u aks” sanatının karşılığı olabileceğini söylemek daha doğru olacaktır. Nitekim tard u aks, bir cümle veya mısranın son kısmını başa, baştaki kısmını sona getirmek yoluyla yeni bir cümle ya da mısra oluşturmaktır (Bilgegil, 1989: 331). Bu bağlamda, bir tard u aks örneği olan “her kemâlin bir zevâli her zevâlin bir kemâli vardır” cümlesi

yukarıda chiasmus için verilen örneklerle leff ü neşr sanatından daha fazla benzerlik göstermektedir.

Ezcümle, “chiasmus” bir nevi ayna görevi gören, birbiriyle ilişkili ögelerin yer değiştirmesiyle meydana gelerek anlamın etkisini de arttıran bir söz sanatıdır. Aralarında anlam ilişkisi bulunan ögelerin çapraz biçimde konumlandırılarak bir araya getirilmesi ve bu biçimsel yönüyle klasik şiirdeki gayr-i mürettep (düzensiz) leff ü neşrin Batı edebiyatındaki karşılığı olarak kabul edilmiş olsa da aslında bu sanat leff ü neşrden ziyâde tard u aks sanatıyla benzerlik göstermektedir.

3. BÖLÜM: LEFF Ü NEŞR SANATININ TANIMI VE TÜRLERİ

Arapça bir belâgat terimi olan *leff ü neşr*, sözlükte “dürüp bükme, bitişirmek” anlamına gelen *leff* ile “yaymak, dağıtmak” anlamına gelen *neşr* sözcüklerinden oluşmuş bir edebî sanattır. *Leff ü neşrde*, ilk olarak leff bölümünde birden fazla unsur ayrı ayrı ya da kısaltılarak zikredilir daha sonra neşr bölümünde bunlarla ilgili unsurlar sıralanır. “Bu sanatta önce iki veya daha çok unsur ayrı ayrı yahut icmâlen zikredilip (*leff*), ardından bunların her biriyle ilgili öğeler getirilir (*neşr*)” (Durmuş-Saraç, 2003: 122-124). *Leff ü neşrde* birbiriyle ilişkili olan unsurlar açıkça dile getirilmez bu unsurlar arasındaki ilişkinin tespiti okuyucuya bırakılır.

Leff ü neşr, tafsîlî ve icmâlî olmak üzere iki ana bölüme ayrılır. Bunlardan tafsîlî *leff ü neşr* öğelerin diziliş biçimine göre mürettep (düzenli) *leff ü neşr* ve müşevveş (düzensiz) *leff ü neşr* olmak üzere ikiye ayrılır.

3.1. Mürettep (Düzenli) Leff ü Neşr

Leff bölümünde zikredilenler neşr bölümünde sırasıyla karşılık buluyor ise buna mürettep (düzenli) *leff ü neşr* denilir. “Söylenilen ilk kelime veya hükümler ile bunlara karşılık gelen, bunlarla ilişkili unsurların aynı sırayı takip ettiği *leff ü neşirdir*” (Saraç, 2016: 179).

Şair Nedîm (ö. 1730)’in şu beyti mürettep (düzenli) *leff ü neşre* örnek olarak verilebilir:

Bûy-ı gül taq̄t̄ir olunmış nâzîñ işlenmiş ucu

Biri olmuş h̄oy birisi dest-mâl olmuş saña

Burada ilk dizedeki “bûy-ı gül” ile ikinci dizedeki “h̄oy” sözcüğü arasında ve yine ilk dizedeki “nâz” ile ikinci dizedeki “dest-mâl” sözcüğü arasında bir ilişki söz

konusudur. İlk mısradaki zikredilen “gül kokusu” ikinci mısradaki “ter” ile ilişkilendirilmiştir. Muhatapın terinin kokusu adetâ gül kokusu gibidir. İlk dizede zikredilen “nâz” sözcüğü ikinci dizede “mendil” sözcüğü ile karşılanır. Naz, ucu işlenen bir mendile benzetilir. Dolayısıyla iki mısra arasında hem anlamsal hem de biçimsel bir paralellik bulunmaktadır. Birbiriyle ilişkili olan sözcükler aynı sıra ile karşılık bulduğundan burada “mürettep leff ü neşr” olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Gayr-ı Mürettep (Düzensiz) Leff ü Neşr

Gayr-ı mürettep leff ü neşr, kaynaklarda müşevveş leff ü neşr olarak da geçmektedir. Leff bölümünde söylenenler neşr bölümünde aynı sıra olmaksızın karışık bir şekilde karşılık buluyor ise buna gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr denir. “Söylenilen ilk kelime veya hükümler ile bunlara karşılık gelen unsurlar arasında aynı sıranın olmadığı leff ü neşirdir” (Saraç, 2016: 179). Müşevveş leff ü neşr, kendi içinde ma’kûsu’t-tertib ve muhtelîtu’t-tertib olarak ikiye ayrılmaktadır. “Sıralanan ilk unsurlar ile ikinci unsurlar arasında aksi istikamette bir tertibin gözetildiği leff ü neşir ma’kûsu’t-tertib, bu unsurlar arasında hiçbir sıranın gözetilmediği leff ü neşir ise muhtelîtu’t-tertib, muhtelifü’t-tertib adlarını alır” (Saraç, 2016: 179).

Fuzûlî (ö. 1556)’nin aşağıdaki beyti ma’kûsu’t-tertib leff ü neşre örnek olarak gösterilebilir:

‘Aks-i rûyüñ şuya şalmış sâye zülfüñ toprağa

‘Anber itmiş toprağüñ adın şuyüñ ismin gül-âb

Bu beyitte, “aks-i rû” ile “gül-âb” arasında, “zülf” ile de “anber” arasında bir anlam ilişkisi kurulmuştur. Muhatapın yüzünün yansıması suyu gül suyu, saçı da toprağı anber yapmıştır. Birbirlerine karşılık olarak verilen bu sözcükler beyitte birbirlerine aksi yönde sıralanmışlardır. Dolayısıyla burada makûs leff ü neşrden söz etmek mümkündür.

Şair Nev'î (ö. 1599)'nin aşağıdaki beyti muhtelitü't-tertüb leff ü neşre örnek olarak gösterilebilir:

Yār bir dīdār bir manzūr u nāzır şad hezār

Bir tecellī biñ şuver yüz memleket bir pādişāh

Beyitte, “yār” ile “pādişāh”, “didār” ile “tecellī”, “manzūr” ile “şuver”, “nāzır” ile “memleket” sözcükleri arasında bir ilişki kurulmuştur. Ancak beyitte de görüldüğü üzere bu sözcükler ne mürettep ne de ma'kûs olarak sıralanmıştır. Bu yüzden bu beyitte muhtelitü't leff ü neşr olduğu söylenebilir.

Leff ü neşr, şiirde hem anlamsal hem de biçimsel paralelliğe dayanan bir söz sanatıdır. Bu sebeple muhtelitü't leff ü neşr ekseriyetle vezin gereği tercih edilir bununla beraber bu leff ü neşr türünü bir kusur olarak kabul edenler de olmuştur. “Daha çok şiirde vezin gereği ortaya çıkan bu son türü kusur olarak görenler de vardır. Çünkü leff ü neşr sanatı söz dizimine dahil öğelerin belirli nisbetlerde sıralanışındaki uyuma dayanır” (Durmuş- Saraç, 2003: 122-124). Bunun yanı sıra leff ü neşrin bu alt başlığı bazı belâgat yazarları tarafından anlama ulaşmayı da zorlaştıran bir kusur olarak görülmüş, bu başlıkla ilgili örnek vermeye bile gerek duyulmamıştır. “Bu türlü leff ü neşirlerde; ilgili lafızlar söylenirken hiçbir sıraya riâyet edilmez. Bunlar, mânâya intikâli de güçleştirirler. Bu yüzden, o çeşit lafızlar dizisinin san'at değil, ifâde için kusûr sayılmaları gerekir. Vezin zaruretinden doğan böyle leff ü neşirlere örnek vermeğe lüzûm yoktur” (Bilgegil, 1989: 291).

3.3. İcmâlî Leff ü Neşr

İcmâlî leff ü neşrde, leff bölümünde birden fazla sözün yerini tek bir söz alır ve daha sonra neşr bölümünde bununla ilişkili öğeler sıralanır. “... birden ziyâde şeyin

kavramları tek lafızda toplanır; buna karşılık her birinin husûsiyeti söylenir” (Bilgegil, 1989: 292).

İcmâlî leff ü neşre, Bakara Sûresi'nin 111. ayeti örnek olarak gösterilebilir:

“Onlar, “Yahudi veya Hristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek” dediler. Bu onların kuruntusudur. De ki: “Eğer sözünüzde doğru iseniz kesin kanıtınızı getirin!” (Bakara, 2/111). Burada “onlar” zamiri Yahudileri ve Hristiyanları icmâlî olarak kapsamaktadır. Bu sözü kimin söylediği ise açıkça belirtilmemiş bunun tespiti okuyucuya bırakılmıştır. “Burada el-leff sanatı iki öge ile yapılmıştır. Hangi grubun bu sözü söylediği ise açıkça belirtilmemiştir” (Doğan, 2007: 334).

3.4. Üslûb-ı Muâdele

Kelime anlamı, iki şey arasındaki denklik, beraberlik, eşitlik üslûbu olan üslûb-ı muâdele; bir beyti oluşturan mısraların hem gramer hem mânâ yönünden birbirinden bağımsız olması demektir. Bu terim ilk defa İranlı araştırmacı Kedkenî tarafından gündeme getirilmiştir. Üslûb-ı muâdele, ekseriyetle Sebki Hindî şairleri tarafından şiirde yeni ve özgün anlamlar oluşturmak amacıyla uygulanmıştır. Sebki Hindî şiirinde bir mısra da soyut bir düşünce dile getirilirken diğer mısra da o düşünce temsîli, leff ü neşr ya da mürekkep teşbîh yoluyla somutlaştırılır. “Sebki Hindî beytinin yapısı, bir mısra da soyut bir meselenin anlatılması yani bir kavramın açıklanması, diğer mısra da ise onun temsîli (irâd-ı mesel) yoluyla, leff ü neşr-i mütenâzir veya teşbîh-i mürekkep ilişkisiyle somutlaştırılması biçimindedir” (Mum, 2016: 91). Şair iki mısra arasındaki ilişkiyi kurarken tüm hünerini soyut olanı somutlaştırdığı mısra da gösterir. Bu ilişki ne kadar sanatlı olursa beyit de o kadar güzel olur. Bu sebeple Sebki Hindî’de mısra beyitten daha önemlidir. Üslûb-ı muâdele yapısıyla oluşturulan beyitlerde soyut düşüncenin dile getirildiği mısraya “mısra‘-ı makul” ya da “pîş-mısra”, soyut düşüncenin somutlaştırıldığı mısraya ise “mısra‘-ı mahsûs” ya da “mısra‘-ı berceste” denir. İki mısra

arasındaki ilişkinin teşbîh ilişkisi olması gerekirken benzetme yönünün de yeni ve özgün olması beklenir. “İki mısra arasındaki ilişki her hâlükârda bir teşbîh ilişkisi olmalı; vech-i şebihin de yeni olması için çaba sarf edilmelidir” (Mum, 2016: 92). Mısra‘-ı bercestenin esas amacı bir önceki mısradaki verilen öznel ifadeyi örneklendirmek, somutlaştırmak ve bu sayede okuyucuyu yahut dinleyiciyi ikna etmektir.

Bütün bu sebeplerle, üslûb-ı muâdele ile irsâl-i mesel/irâd-ı mesel sanatı arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber telmîh, temsîlî teşbîh ve leff ü neşr üslûb-ı muâdele olan beyitlerde en sık kullanılan edebî sanatlardandır. Leff ü neşr, bir mısradaki birkaç unsur söylendikten sonra ikinci mısradaki bu unsurların karşılıklarını vermek suretiyle yapılan bir edebî sanat olduğundan soyut kavramları somutlaştırmak, bir fikri ispat etmek, muhatabı ikna etmek gibi amaçlarla üslûb-ı muâdele özelliği taşıyan beyitlerde bulunabilir.

4. BÖLÜM: LEFF Ü NEŞR SANATININ OLUŞUM BİÇİMLERİ

4.1. Teşbîh Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr

Aralarında bir veya birden fazla nitelikte benzerlik bulunan iki şeyden birini diğerine benzetmeye teşbîh denir. Teşbîhin; müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (kendisine benzetilen), vech-i şebeh (benzetme yönü) ve teşbîh edatı olmak üzere dört unsuru vardır. Teşbîh, bir fikri yahut duyguyu somutlaştırmakla beraber o fikri ya da duyguyu muhataba etkili bir biçimde iletmeyi amaçlar. “Teşbîhten umulan başlıca yarar anlatımı somut hâle getirmek ve iletilmek istenen düşünce ve duyguyu dinleyiciye etkili şekilde sunmaktır” (Saraç, 2016: 129). Bu bağlamda leff ü neşr sanatının olduğu metinlerde kelime ya da kelime grupları arasındaki ilgi teşbîhe dayalı olabilir.

Aşağıda verilen beyitlerde teşbîh yoluyla yapılan leff ü neşrler gösterilmiştir.

Şehā yüzüm şuyın arturdı eşküm

Ne **altundur** ki revnağ virdi **sîm-âb**

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 12/7)

“Ey şah! Gözyaşım yüzümün suyunu arttırdı, (o nasıl bir) altındır ki cıva (ona) parlaklık verdi.”

Şair, beyitte sararmış yüzünü altına, gözyaşlarını ise yine renginden ötürü cıvaya benzetmiştir. Aralarında benzerlik ilgisi bulunan “yüz-altun” ve “eşk-sîm-âb” sözcükleri beyitte aynı sıra ile verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Ey dil **ruh** u **zülf**in görüben terkümüz urma

Çıkma sefere ki oldı **mehüñ** menzili ‘**akreb**

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 13/4)

“Ey gönül! (Sevgilinin) yanağını ve zülfünü görünce (bizi) terk etme, sefere çıkma ki ayın menzili akrep (akrep burcu) oldu.”

Ayın kainat ve insan üzerinde türlü etkileri olduğuna inanılır. İnanışa göre ay, akrep burcunda iken sefere çıkmanın uğursuzluk getireceği düşünülür. Beyitte sevgilinin yüzü aya, yüzünün iki tarafından sarkan saçları akrebe benzetilerek ayın akrep burcundaki hâli tasvîr edilmiştir. Hâl böyle iken âşık sevgilisinin yanından ayrılmak istemez. Bu bağlamda ilk mısrada zikredilen “ruh-zülf” sözcüklerine karşılık ikinci mısrada “meh-akreb” sözcükleri zikredilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Diller ol **zülûf** ü **zekân**da çağrışur

Bend ile **zindân** elinden el-ğiyās

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 23/6)

“Gönüller o zülûf ve çene (yüzünden) bend ile zindân elinden (kurtulmak için) yardım isterler.”

Klasik şiirde çenedeki çukurluk çoğu zaman “çâh-ı zekân”, “çâh-ı zenahdân” gibi terkiplerle şeklinden ötürü kuyuya yahut zindana benzetilir. Bununla beraber sevgilinin saçları uzunluğu sebebiyle bend, kemend, zincir olarak tasvîr edilir. Beyitte “zülûf-bend” ve “zekân-zindân” sözcükleri arasında bu tür bir benzetme söz konusudur. Aralarında teşbîh ilgisi bulunan bu sözcükler aynı sıra ile verilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Kara zülûfünün ağına dutıldum **mevc-i işku**ndan

Ne müşkil hâl olur düşmek **deñizden kâfiristâna** (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 271/5)

“Aşkının dalgasından kara zülûfünün ağına tutuldum, denizden kâfiristâna düşmek ne (kadar) zor bir durumdur.”

Allah’ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed’in peygamberliğini reddeden kimselere kâfir denir. Divan şiirinde, sevgilinin vasıflarından biri de kâfir olmasıdır. Ya sevgilinin bizzat kendisi kâfir olarak nitelendirilir ya da saçları, yüzündeki benleri, gözleri, kirpikleri vb. merhametsiz, zâlim, can alıcı olması sebebiyle kâfirlere benzetilir.

Kâfir sözcüğü aynı zamanda siyah renk ile ilişkilendirilir. Sevgilinin yüzü de bu uzuvları bir araya toplaması sebebiyle kâfirlerin yaşadığı yer, kâfiristân olarak kabul edilir. Beyitte sevgilinin siyah saçları kâfiristana, âşğın gönlündeki aşk da dalgalı bir denize benzetilmiştir. Aralarındaki benzerlik ilgisinden ötürü bir araya gelen “kara zülûf-kâfiristân” ve “mevc-i ‘ışk-deniz” ifadeleri aynı sıra olmaksızın verilmiş, gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

‘**Ârızu**nda ol iki **zülfi girih-gîrûn** senüñ

Şuya konmuş iki garrâ tâze **sünbûldür** baña (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 12/2)

“Senin yanağında birbirine dolaşmış o iki zülûf, benim için suya konmuş parlak iki tâze sünbül gibidir.”

Sünbül, divan şiirinde renginin koyuluğu ve güzel kokusundan ötürü sevgilinin saçına, zülfüne, kâkülüne teşbih edilen çiçeklerden biridir. Ayrıca şekil itibariyle verdiği izlenim karışıklık, dağınıklık olduğundan sevgilinin dağılmış, birbirine dolanmış saçlarına benzetilir. Şair bu beyitte, sevgilinin yanağını suya, yanağının kenarından süzülen zülûflerini de sünbüle benzetmiştir. Bu benzerlik dolayısıyla bir araya gelmiş “âriz-su” ve “zülfi girih-gîr-sünbül” sözcükleri birbirleriyle karşılıklı olacak şekilde sıralanmış, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Lebleründe **haţtuñ** ey şîrîndehen

Mûrlar cüllâba düşmüş güyyiâ (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 11/2)

“Ey tatlı dilli (sevgili)! Dudaklarının kenarındaki ayva tüyleri, şerbete düşmüş karıncalara benzer.”

Divan şiirinde, sevgilinin dudakları üzerindeki ayva tüyleri renginden ve şeklinden ötürü karıncaya benzetilir. Sevgilinin dudağı ise şeker gibi tatlıdır. Karıncalar

da yaradılışları gereği tatlı, şekerli şeylere meyilli olduklarından ayva tüyleri şekere düşmüş karıncalar olarak tasvîr edilir. Bu teşbîhin öne çıktığı beyitte, ilk mısradaki verilen “leb-hatt” sözcüklerine karşılık ikinci mısradaki “mûr-cüllâb” sözcükleri müşevveş olarak dizilmiş, gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Gördü **la‘l-i lebüñ** üstinde o **diş** yarasını

Didi vaşşâf-ı hasen **sükkere** konmuş **teşdîd** (Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,

G. 32/6)

“(Senin) güzelliğini vâsfeden (o kişi), kırmızı dudağının üzerinde o diş yarasını gördü (ve) şekere şedde konulmuş dedi.”

Beyitte, sevgilinin kırmızı dudağı şekere benzetilmiştir. Sevgilinin dudağındaki diş yarası ise şekli dolayısıyla şeker mânâsına gelen “sükker” sözcüğünün Arap harfleri ile yazıldığında harflerin üzerine konulan şeddeye benzetilmiştir. Beyitte, “la‘l-i leb-sükker” sözcükleri ile “diş-teşdîd” sözcükleri aynı sıra ile verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

O **la‘l-i leb** o **ğabğab** sende kim vardır âdîl olmaz

Felek Rûmun **kirâsın** koyşa **sîb-i** İsfahân üzre (Macit 2017, Nedîm, K. 5/12)

“Sende (öyle bir) kırmızı dudak (öyle bir) gerdan vardır ki (bunun karşılığında) felek, Rûm’un kirazını, İsfahân’ın elmasını verse (yine de birbirine) denk olmaz.”

Beyitte, sevgilinin dudağı kırmızı olmasından ötürü kiraza, gerdanı ise şekli ve rengi dolayısıyla elmaya benzetilmiştir. Ayrıca beyitten, o dönemde Rûm’un kirazının, İsfahân’ın elmasının meşhur ve değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu en değerli meyveler getirilse dahi sevgilinin dudağı ve gerdanıyla aynı değerde olamaz. Aralarında benzerlik

ilgisi bulunan “la‘l-i leb-kirâs” ve “gabgab-sîb” sözcükleri aynı sıra ile verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Elin koy sîne-i billûra rahm et ‘âşıka zîrâ

Beyâz üzre bizim de **pençe-ber** fermânımız vardır (Macit 2017, Nedîm, G. 26/4)

“Elini (o) beyaz göğsüne koy (ve) âşığa merhamet et çünkü bizim de beyaz (kağıt) üzerine pençe (bastığımız) fermânımız vardır.”

Beyitte, “pençe” sözcüğü devlet adamlarının ellerini mürekkepleyerek fermanlarına bastıkları ve bir çeşit imza yerine geçen işaret mânâsında kullanılmıştır. Sevgilinin eli beyaz kağıt üzerine basılan bu işarete benzetilirken göğsü de temiz, parlak ve beyaz olması yönüyle kağıda benzetilmiştir. İlk mısradaki zikredilen “el koymak ve sîne-i billûr” ifadelerine karşılık ikinci mısradaki “beyâz üzre ve pençe-ber” ifadeleri zikredilmiş, gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Yâkût-ı sirişküz yirümüz dîde vü dildür

Âteşle şudan hâşıl olur bir güherüz biz (Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 107/10)

“Biz gözyaşı yakutuyuz yerimiz göz ve gönüldür, (biz) âteş ve sudan oluşan bir cevheriz.”

Şair, “biz” diyerek andığı güruhu gözyaşı yakutuna yani kanlı gözyaşına benzetmektedir. Kanlı gözyaşı kırmızılığından ve gönlü yakmasından ötürü ateş gibidir ama aynı zamanda da sudur. Yakuta benzeyen gözyaşı ateş ve sudan meydana gelen değerli bir mücevherdir. Beyitte “yâkût-âteş” ve “sirişk-su” sözcükleri aralarındaki benzerlik ilgisinden ötürü bir araya getirilmiş mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Teşbîh yoluyla yapılan leff ü neşre diğer örneklerden bazıları:

Kirpügüm haddûn hayâlin şöyle rengin yazdı kim

Kıl kalemle resm idimezler anı nakkâşlar (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 98/3)

Çözüp **zülfin yüzine** ol şeker-leb

Didi kim **küfrsüz İmān** yaraşmaz

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 125/5)

Bāğ-ı ruḥunda **çāh-ı zenaḥdānı** ḥasreti

Cennet **çemenlerin** baña **zindān** ider dirîğ

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 142/5)

Laṭîf olursa ‘**izāru**nda tañ degül **ḥaṭṭuñ**

Ki **şuda** rüşen olur **lāciverd-i mīnā-reng**

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 167/5)

Nedür bu ‘**arız u ḥadd** ü nedür bu **çeşm ü ebrūlar**

Nedür bu **ḥāl-i Hindūlar** nedür bu **ḥabbetü’s-sevdā** (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 6/3)

Göñül **tîğ-i müjeñden** yüz çevürmez ey gözi āhū

O bir **şemşîr-i bürrāna** varur şîr-i dil-āverdür

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 50/4)

Karşumda **allar** geyüp ol **lāle-ruḥ** yine

Gülgünîlerle ‘aqlum alur san **piyāledür**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 84/2)

Cūy-bār-ı eşküm içre **çihre-i zerdüm** benüm

Görinür **āb-ı revān** içinde **nîlüfer** gibi

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 499/4)

Ruḥsār ile **ebrüsü** ḥayāli bize kâfî

Hürşîd ü **hilāl-i felek** olmazsa ne ḥacet
G. 15/5)

(Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,

Gül-i ruhsāruñı taşvīr iden **zūlfü**nden ‘ācizdür

Belī mūyīn **qalemlle āteş** üzre naqş-ı **sūnbül** güç (Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kāmî, G. 26/4)

O ten ki **hāk** ola ‘aşkın **güdāz-ı sūzundan**

Biten **giyāhı** dem-i haşre dek **kebāb** қоқар (Macit 2017, Nedīm, G. 16/5)

Hac yollarında **meş‘ale-i kārban** gibi

Erbāb-ı ‘aşk içinde nümāyānsın ey **gönül** (Macit 2017, Nedīm, G. 76/7)

Ey **hāl** pāsbānı mısın sen o **gerdenin**

Kāfūr içinde **habbe-i fūlful** müsün nesin (Macit 2017, Nedīm, G. 72/2)

Sāğar-ı gül-gün şerār-ı āh-ı haşretdür baña

Çeşm-i pür-hūn ğonce-i gülzār vuslađdur baña (Gürer 1993, Şeyh Gālib, G. 2/2)

Hey ‘aceb **çeşmüñ dil-i pür-hūnumuzdan** bī-niyāz

Mest olur hem **sāğar-ı ser-şāra** itmez iltifāt (Gürer 1993, Şeyh Gālib, G. 25/2)

Riyāz-ı reng-i cemāle gider bu **hūn-ı sirişk**

O rāhdan ki geçüp **būy-ı gül gül-āba** gelür (Gürer 1993, Şeyh Gālib, G. 50/4)

4.1.1. Mürekkep (Temsîlî) Teşbih Yoluyula Yapılan Leff ü Neşr

Teşbihte vech-i şebah ilk bakışta kavranılamayacak şekilde birden fazla düşünce, duygu ya da hayal tasavvurundan oluşuyor ise bu tür teşbihe mürekkep (temsîlî) teşbih adı verilir. Mürekkep teşbihin olduğu beyitlerde çoğu zaman mısralardan biri müşebbeh

(benzeyen) olurken diğeri de müşebbehün bih (kendisine benzetilen) olur. Mısralardan birinde iletilmek istenen düşünceyi, duyguyu yahut hayali diğeri mısrada ispatlamak, somutlaştırmak ya da örneklendirmek amaçlanır. “Teşbihin taraflarını oluşturan tasarımlarından biri diğeri doğru, örnek oluşturur veya somutlaştırmaya yarar ki amaç okuyanı/dinleyeni ikna etmektir” (Çetinkaya, 2014: 52). Bu nedenlerle leff ü neşr ve mürekkep (temsîlî) teşbîh birçok beyitte bir araya gelen edebî sanatlardır.

Aşağıda leff ü neşr ve temsîlî teşbîhin bir arada olduğu beyitlerden örnekler verilmiştir.

Muşhafda **ḳadd ü zülf ü dehānuñ** mı gördi kim

Dil tıflı okıdığı **elif lâm mîm**dür

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 34/3)

“Gönül çocuğu mushafta (senin) boyunu, zülfünü, ağzını mı gördü ki (onun) okuduğu elif, lâm, mîmdir.”

Beyitte, gönül Kur’ân-ı Kerîm tâlim eden küçük bir çocuğa benzetilirken sevgilinin boyu elif harfine, zülfü lâm harfine, ağzı da mîm harfine benzetilmiştir. İlk mısrada zikredilen “ḳadd-zülf-dehân” sözcüklerine karşılık ikinci mısrada “elif-lâm-mîm” sözcükleri aralarındaki ilgi temsîlî teşbîh yoluyla kurularak zikredilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Lâle ḥaddüñ göricek âh idüben **ağladuğum**

Bu ki **gül** mevsimidür bād ile **bārān** dökilür

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 75/5)

“Lâle yanaklarını görünce âh edip ağlayışım ki bu gül mevsiminde rüzgâr ile yağmur yağmasına benzer.”

Şair, yanakları lâle gibi pembe olan sevgilisini gördüğünde döktüğü gözyaşını, bahar mevsiminde yağın yağmurlara benzetmiştir. İlk mısrada dile getirilen duygu ikinci

mısrada temsîlî teşbîh yoluyla somutlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra “lâle hadd-gül” ve “ağlamak-bârân” ifadeleri bu ilgi sebebiyle bir araya getirilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Yâr etegin kıomaz elinden **rakîb**

Tıtdı **gölün** dâmenini **hâr** hey

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 319/6)

“Rakîb yârın eteğinden elini çekmez, hey (gidi) diken gülün eteğini tuttu.”

Beyitte şair, sevgiliyi güle, sevgilinin etrafında dolaşan, peşinden ayrılmayan rakîbi de gülün dikenlerine benzetmiştir. İkinci mısırada verilen “gül ve hâr” sözcükleri ilk mısırada verilen “yâr ve rakîb” sözcüklerinin benzetileni olmuştur. Buradaki teşbîh ilgisi temsîlidir. Bu bağlamda verilen sözcükler, aynı sıra ile dizilmiş ve mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Ağardı **berf** ile yir yir çemende **cism-i nihâl**

Niteki **penbe-i dâğ** ile **sîne-i abdâl**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, K. 21/1)

“Fidanlar, abdâlin göğsündeki yaraya bastırıldığı pamuk gibi çemende yer yer ağardı.”

Beyitte, kış mevsiminde üzeri karlarla örtülmüş fidanların o hâli göğsü yaralı dervişin yarasının üzerine bastırıldığı pamuklara benzetilmiştir. Burada “berf-penbe-i dâğ” ve “cism-i nihâl-sîne-i abdâl” ifadeleri arasındaki ilgi temsîlî teşbîh yoluyla oluşturulmuştur. Bu ifadeler, belli bir sıra ile dizilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Sen **seng-dilün** şol ki **derün**ında yir eyler

‘Âlemde hemân **sikke** kıazar **mermere** cânâ

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 1/4)

“Ey cân! Senin gibi taş kalpli birinin gönlünde yer etmek şu âlemde mermere sikke kazımaya benzer.”

Mermere sikke kazımak, meşakkatli bir iş olmasının yanı sıra kalıcıdır. Sevgilinin gönlüne girmek mermere sikke kazımak kadar zordur ancak bu başarıldığı takdirde âşğın o gönüldeki yeri de bâkîdir. Beyitte, “seng-sikke” ve “derûn-mermer” sözcükleri arasındaki benzerlik temsîlidir. Bu sözcükler birbirleriyle karşılıklı verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Bahr-i sefîde geldi güm oldu yem-i siyâh

‘Afv-ı Hüdâ’ya nisbet ile böyledür **günâh** (Bilkan 1993, Nâbî, G. 773/1)

“Karadeniz (suyu) Akdeniz’e gelip (karışıp) kayboldu, Allah’ın affi karşısında günah da böyledir.”

Karadeniz’in suyu Akdeniz’in suyuna karıştığı vakit artık Karadeniz olmaktan çıkar. Allah insanın günahlarını affedince günahlar da tıpkı Karadeniz’in suyu gibi yok olur gider. Beyitte, Akdeniz’in suyu Allah’ın affına, Karadeniz’in suyu da günaha benzetilmiştir. Bu bağlamda oluşturulan “bahr-i sefid-‘afv-ı Hüdâ” ifadeleri ile “yem-i siyâh-günâh” ifadeleri arasındaki benzerlik ilgisi temsîlidir. Bununla beraber birbiriyle ilişkili olan kavramlar belli bir sıra ile dizilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Dilûñ düşürme şağın meh-ruḥân-ı kem sâle

Ki **câhilân** arasında kalur **kitâb** ğarîb (Bilkan 1993, Nâbî, G. 18/5)

“Sakın gönlünü ay yüzlü körpe güzellere düşürme ki kitap câhiller arasında ğarîp kalır.”

Beyitte, yaşı küçük olan körpe güzeller câhil insanlara, âşğın gönlü ise kitaba benzetilmiştir. Cahil, bilgisiz insanların kitabın kıymetini bilmediği gibi henüz yaşı küçük olan güzeller de âşğın kıymetini bilmezler. İlk mısra da anlatılmak istenen düşünce ikinci mısra ile somutlaştırılmıştır bu yüzden aralarındaki benzerlik ilgisi temsîlidir. Burada

“dil-meh-ruhân-ı kem sâle” ifadelerine karşılık “câhilân-kitâb” ifadeleri çapraz şekilde dizilmiş, gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Pîrâmen-i çeşmümdeki mûy-ı müje şanma

Seyl-âb-ı sirişkümle gelen hâr u hasumdur (Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî, G. 45/2)

“Gözümün etrafındakileri saç teli ve kirpik sanma, gözyaşı selimle gelen çalı çırpıdır.”

Şair, gözyaşını sele, saçlarını ve kirpiklerini ise sel sularıyla beraber sürüklenip gelen çalı çırpıya benzetmiştir. İlk mısrada verilen “pîrâmen-i çeşm-mûy-ı müje” ifadeleri ile ikinci mısrada verilen “seyl-âb-ı sirişk-hâr u has” ifadeleri arasındaki teşbîh ilgisi temsîlidir. Bunun yanı sıra ilgili ifadeler belli bir sıra ile verilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Nergis-i gül-gün beyâzın şanma sürh etmiş remed

Gamze-i zâlim yine kan eylemiş kan üstüne (Macit 2017, Nedîm, K. 2/18)

“Gül renkli nergisin beyazının remed yüzünden kırmızı olduğunu sanma, zâlim bakış yine kan üstüne kan dökmüş.”

Divan şiirinde nergis, şekli ve rengi itibariyle göze teşbîh edilir. Remed ise bir çeşit göz iltihabıdır. Gözün iltihaplandığı vakit kızarması ile nergisin beyaz yapraklarının kırmızıya dönmesi arasında bir ilgi kurulmuştur. Kurulan bu ilgi ikinci mısrada sevgilinin zâlim, acımasız, kan döken bakışları ile somutlaştırılmıştır. İlk mısrada zikredilen “nergis-gamze” sözcükleri ile ikinci mısrada zikredilen “sürh etmek-kan eylemek” ifadeleri karşılıklı dizilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Ƙanlar aƘar ‘aceb ki bu çeşm-i sefidden

Hûnâbe-hîz bu eřme-i kâfûrdur baña

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 1/11)

“Acaba bu kör olmuş gözümden kanlar mı akar? Benim için kanlı su akıtan kâfûr eşmesidir.”

Âşık, sevgilisine duyduğu aşkın acısıyla mütemadiyen ağlar. Izdırabı öyle çoktur ki nihayet ağlamaktan gözleri görmez olur. Âşığın döktüğu gözyaşı ise kanlıdır. Beyitte şair, ağlamaktan amâ olan gözlerinin beyazını kanlı sular akıtan bir çeşmeye benzetmiştir. Aralarında kurulan bu benzerlik ilgisi temsîli olan “kanlar akmak-hûnâbe-hîz” ile “eşm-i sefid-eşme-i kâfûr” ifadeleri belli bir sıra ile verilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.”

Tebessümü ider ışlâh sûziş-i cigerüm

Nemek ziyâde olunca olur **kebâb** lezîz

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 43/5)

“Ciğerimin yangını tebessümü söndürür, tuz çok olunca kebab lezzetli olur.”

Beyitte, sevgilinin tebessümü tuza, âşığın yürek yangını da kebaba benzetilmiştir. Nasıl ki kebabın tuzu fazla olduğunda lezzeti de çok olur âşığın gönlündeki yangın da ancak sevgilinin tebessümü ile söner. Burada ilk mısradaki düşünce ikinci mısra ile somutlaştırılarak temsîli bir teşbîh oluşturulmuştur. Bu türden bir teşbîh ilgisiyle bir araya getirilen “tebessüm-nemek” ve “sûziş-i ciger-kebâb” sözcükleri karşılıklı olacak şekilde dizilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Bârân degül şafağ degül **ebr-i siyeh** degül

Göz yaşıdır ciger Ƙanıdır dūd-ı âhdur

(Turan 1998, Yenişehirli Avnî Bey,

Mus. 10/I/5)

“(Bu gördüğün) yağmur değil, şafak (kızılığ) değil, siyah bulut değil, göz yaşıdır, ciğer kanıdır, âhımın dumanıdır.”

Beyitte, yağın yağmurlar gözyaşına, şafak vakti gökyüzünde oluşan kızılık ciğer kanına, gökyüzündeki siyah bulutlar ise âh ettikçe gönlü yakan ateşin dumanına benzetilmiştir. Burada diğer örneklerden farklı olarak, ikinci mısradaki düşünce ilk mısradaki somutlaştırılmıştır. Yani beyitte “leff” ile “neşr” yer değiştirmiştir. İlk mısradaki zikredilen “bârân-şafak-ibr-i siyah” ifadelerine karşılık ikinci mısradaki “göz yaşı- ciğer kanı-dûd-ı âh” ifadeleri aynı sıra ile zikredilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Temsîlî teşbîh yoluyla yapılmış leff ü neşre diğer örneklerden bazıları:

Eşk-i gülgünüm ki olmaz **la’l** yādına meger

Gözlerüm **kan çeşmesidür** yâ ‘**aķīķūn** kânıdır (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 109/3)

Şaçlaruñ ruķlaruña karşı tağıldığı bu kim

Bozılır **gündüz** o sevdâ ki **giceler** düzilür (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 105/5)

Ne sebebden **zülfi** komazsın didüm **ruhsāruña**

Didi kim **ķandīl-i ħurşiyde** ne lâzımdur **fetīl** (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 175/5)

Şem’ ü nāy u **meyle** bir şeb şöħbet eylersem baña

Ney **fiğān** eyler mey **acı** şem’ **eyler riķķati** (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 296/7)

Zülfün ki **tār-ı eşk-i firāvāne** şarmaşur

Sünbüldür ol ki **rişte-i bārāne** şarmaşur (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 47/1)

Haremden na‘re-i Lebbeyke Lebbeyk irdi eflāke

Ser-i kūyuñda gūyā nāle-i ‘uṣṣāḳ-ı ſeydādur (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 65/2)

Hūnî göz ile ol müje vü ebrūvānı gör

Tîr ü kemān elinde iki Türkmānı gör (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 77/1)

Nergis üzre berg-i zerd ü jāleler kim vardur

Er çerāḡına dizilmiş dirhem ü dīnārdur (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 110/1)

Dāne dāne ol ‘araḳlar ṭurra-i pür-tābda

Ḳatre ḳatre jālelerdür sūnbül-i sîr-ābda (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 442/1)

Kūyına varsa ‘aceb mi dil-berün gāhî raḳîb

Cennet idi bir zamān İblīs-i mel‘ūnuñ yiri (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 548/3)

Haṭṭuñ ḥaddūñ yüzini tutmuş nitekim ey cān

Ebr-i siyāh içinde gizlendi māh-ı tābān (Küçük Tarihsiz, Bâkî, M. 16)

Çıkmadı dā‘ire-i dāḡ-ı maḥabbet dilden

Sīne-i yemde olan ḥaḳḳa-i gird-āb gibi (Bilkan 1993, Nâbî, G. 870/3)

Haft belürdi ‘**āzim-i hāl-i bināgūş** oldı hep

Mūrlardan düşdi **semt-i dāne-i erzen** cūdā

(Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kāmî,

G. 3/6)

Geh **āb** u geh **şerer** çıkarur **seng-i hāreden**

Maḥkūm-ı Kirdgār sefid ü **siyāh** u **sürh**

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 34/6)

Seyr it **şerāb** u **sāgar-ı sīmīn** ü **çeşm-i yār**

Hep dāfi‘-i **humār sefid** ü **siyāh** u **sürh**

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 34/2)

4.2. İrsâl-i Mesel Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr

İrsâl-i mesel, bir düşüncüyü ispat etme gayesiyle bir atasözü ya da hikmetli bir söz söylemeye denir. İrsâl-i meseller genellikle bir temsîlî teşbîhten meydana gelirler. Atasözü olmadığı hâlde atasözü niteliğinde olan hikmetli sözler de irsâl-i mesel olarak kabul edilebilir. “İrsâl-i mesel veya irâd-ı mesel çoğu zaman bir temsîlî teşbîhten ibarettir. Şu kadar var ki mürekkep durumda olan müşebbehün bihin, yani kendisine benzetilen unsurun söylenilmesi ilk mısradaki ifade edilen fikri destekleme ve muhatabı ikna gayesi taşır. Atasözü olmamakla birlikte atasözü değerinde olan, atasözü gibi ifade edilen hikmetli düşünceler de bu sanata dahildir” (Saraç, 2016: 277). İrsâl-i mesel olan metinlerde genellikle temsîlî teşbîhin de olması bu sanat ile leff ü neşri birbirine yakınlaştırır. Bir ifadede bir kelime ya da kelime grubunun sıralanarak sonraki ifadede bu kelimelerle aralarında bir ilgi bulunan başka kelime ya da kelime grubunun getirilmesi yoluyla oluşan leff ü neşr, bir düşüncüyü ispat etmek, bir duyguyu somutlaştırmak amacıyla da yapılabilir. Dolayısıyla bir metinde leff ü neşri oluşturan unsurlar irsâl-i mesel yoluyla bir araya gelebilir.

Aşağıda bu ilgiye örnek olabilecek beyitler verilmiştir.

Cevre kıla taḥammül iden **yâri** ârzû

Şabr ide **hâra** kim ana **gül-sitân** gerek

(Akdoğan Tarihsiz, Ahmedî, G.

356/3)

“Yâri arzu eden sıkıntı çekmeye dayansın, gül bahçesi isteyenin dikene sabretmesi gerekir.”

Gül, güzeldir fakat dikenlidir. Güle sahip olmak için dikenlerine, dikenlerinin açtığı yaralara da katlanmak gerekir. Sevgili de gül gibidir. Âşık ona kavuşmak için çektiği bütün sıkıntılara sabır göstermelidir. Beyitte, âşığın çektiği sıkıntı dikene, sevgili de gül bahçesine benzetilmiştir. Bu benzetme ilk mısradaki düşünceyi ikinci mısradaki verilen “gülü seven dikenine katlanır” irsâl-i meselinin delil gösterilmesiyle temsîlî olarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra beyitte “cevr kılmak-hâr” ve “yâr-gül-sitân” ifadeleri aralarındaki bu temsîlî teşbîh ilgisi bağlamında belli bir sıra ile verilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Dil la‘line kaçd itdi **beñinden hâzer itmez**

Halvâya heves kılan üşenmez megesinden

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 226/3)

“Gönül, (senin) dudağına kastetti beninden çekinmez, helvaya heves eden (helvanın üzerinde dolaşan) sinekten korkmaz.”

Beyitte sevgilinin dudağının kenarındaki ben, helvanın üzerinde dolaşan sineğe benzetilmiştir. Aynı zamanda ben, âşığın sevgilinin dudağına ulaşmasını engelleyen rakip olarak tasvîr edilmiştir. Âşık, sevgilisine kavuşup onun dudağını öpebilmek için her türlü tehlikeyi göze alır. Dolayısıyla karşısına çıkan hiçbir engel onu korkutup yıldırılmaz. Beyitteki bu temsîlî teşbîh ikinci mısradaki verilen irsâl-i mesel ile oluşturulmuştur. Bununla birlikte “dil-halvâya heves kılmak”, “ben-meges” ve “hâzer itmek-üşenmek”

ifadeleri belli bir sıra olmaksızın verilmiş, gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Bir **serv-i müstakîm** sev **Ahmed** cihânda kim

Ehl-i kemâl mâyil olur **istikâmete** (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 274/5)

“Ahmed, cihânda dürüst bir güzel sev ki kemâl ehli olanlar dürüstlüğe meyilli olurlar.”

Şair, kendisini mânevî, ahlâkî ve ilmî olarak olgunlaşmış kimselere benzetmiştir. Bu yüzden sevgilisinin de doğru yolda yürüyen, dürüst kimselerden olması gerektiğini ifade etmiştir. İlk mısradaki bu düşüncesini ikinci mısradaki bir irsâl-i mesel zikrederek somutlaştırmıştır. Bu bağlamda ilk mısradaki verilen “serv-i müstakîm-Ahmed” ifadelerine karşılık “ehl-i kemâl-istikâmet” sözcükleri çapraz şekilde dizilerek gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Meclisünden hâlî olmazsa **rakîb** olmaz ‘aceb

Çün meşeldür kim **eşek** başısız olmaz **büstân** (İpekten 2020, Karamanlı Nizâmî, G.

88/6)

“Meclisinde rakîbin olmaması şaşılacak şeydir çünkü derler ki eşek başı olmayan bostan olmaz.”

Sevgilinin meclisinde dolaşan rakip, bostanın, bahçenin başını bekleyen eşeğe benzetilirken meclis de bostana benzetilmiştir. İlk mısradaki düşünce ikinci mısradaki bir irsâl-i mesel verilerek temsîlî teşbîh yoluyla somut hâle getirilmiştir. Burada “meclis-büstân” ve “rakîb-eşek” sözcükleri müşevveş olarak verilmiş, gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Rihlet gününde **derdüni** dünyāya virmeziz

Zīrā olur müsāfire **zād-ı sefer** lezīz

(Tarlan 1997, Necati Bey, G. 53/3)

“(Ey sevgili!) Göç (ölüm) gününde (senin) derdini dünyaya değişmem çünkü misafire sefer azığı tatlı gelir.”

Âşığın, ölmek üzereyken dahi sevgilisinin derdinden vazgeçmeyişi yola çıkacak olan misafirin azığının tatlı olması irsâl-i meseli zikredilerek ve temsîlî teşbîh yapılarak somutlaştırılmıştır. Aynı zamanda “rihlet-sefer” ve “derd-zād” sözcükleri ile gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Bī-nikab olma habībüm görmesün **yüzün rakīb**

Muşhaf açuk olıcağ dirler anı **şeytân** okur

(Tarlan 1997, Necati Bey, G. 196/5)

“Sevgilim! Örtüsüz olma (ki) rakîp yüzünü görmesin, ‘Kur’ân açık olunca onu şeytan okur.’ derler.”

Beyitte, Kur’ân-ı Kerîm açık vaziyette bırakıldığında onu şeytanın okuyacağı inancı ikinci mısradan verilen irsâl-i mesel ile hatırlatılmıştır. Bu meselle, sevgilinin yüzünü örtüsüz gören rakîp şeytana, sevgilinin yüzü de Kur’ân-ı Kerîm’e benzetilmiştir. Aralarında bu sebeplerle ilgi kurulan “yüz-mushaf” ve “rakîb-şeytân” sözcükleri aynı sıra ile verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Haţ-ı müşğînün gelelden **fâş olur derd-i derün**

Dostum eski meşeldür **‘ışk u müşğ olmaz nihân**

(Cavuşoğlu 2023, Taşlıcalı Yahyâ

Bey, K. 2/12)

“Misk kokulu yüzün geldiğinde gönül derdi açığa çıkar, dostum (bu) eski meseldir (ki) aşk ve koku gizli kalmaz.”

Âşık, aşkını saklayamayandır. O, sevgilisinin yüzünü görüp kokusunu duyduğu an ona olan hislerini gizleyemez hâle gelir. Bu hâl, ikinci mısradaki “aşk ve koku gizlenemez” meseliyle delillendirilmiştir. Bu bağlamda “fâş olmak-nihân olmamak” ve derd-i derûn-‘ışk-ı müşg” ifadeleri çapraz şekilde dizilmiş gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Şehr-i fenâda zâhid-i nâdâna yir bulunmaz

Zirâ ki **teng yirdür mihmâna** yir bulunmaz (Aksoyak 2018, Gelibolulu Mustafa Âli, G. 558/1)

“Fenâ şehrinde câhil zâhidin yeri yoktur çünkü dar yerdir ki misafire yer bulunmaz.”

Tasavvufî mânâda fenâ, kulun benliğinin Allah’ın varlığında yok olup kul ile Allah’ın yek-vücut olması demektir. Dolayısıyla bu hâl, zâhit kimselerin hâli değildir. Bu yüzden bu makamda onların yeri yoktur. Beyitte bu düşünce, ikinci mısradaki “dar yerde misafire yer bulunmaz” meseliyle somutlaştırılmıştır. İlk mısradaki zikredilen “şehr-i fenâ-zâhid-i nâdân” ifadelerine karşılık ikinci mısradaki “teng yir-mihmân” ifadeleri karşılıklı olacak şekilde dizilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Luţf ile **hâsed-i bed-hâha nedâmet** gelmez

Telh olan mîveye şükkerle **halâvet** gelmez (Bilkan 1993, Nâbî, G. 278/1)

“Kötü huylu olana iyilik ile (iyilik yapmak ile) pişmanlık gelmez, acı olan meyveye şekerle tatlılık gelmez.”

Kötü huylu, haset eden insanlara iyilik yaparak karşılık verilse dahi onlar yaptıkları kötülüklerden dolayı herhangi bir pişmanlık duymazlar. Bu durum, “acı meyveye şekerle tat gelmez” meseliyle delillendirilmiştir. Bununla beraber “hâsed-i bed-

hâh-telh” ve “nedâmet-halâvet” sözcükleri aralarındaki bu ilgi gözetilerek verilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Ağlarum rüyuna etdikçe **nigâh** ol şûhun

Bu meşeldir ki **nazar** şemse eder **dîdeyi** ter (Kaya 2020, Osman Nevres, K. 3/45)

“O şûhun yüzüne baktıkça ağlarım, derler ki güneşe bakmak gözü yaşartır.”

Beyitte sevgilinin yüzü güneşe benzetilmiştir. Nasıl ki güneşe baktıkça göz yaşarır âşık da sevgilinin yüzüne baktıkça gözleri dolar, ağlar. İlk mısradaki dile getirilen bu hâl, ikinci mısradaki meselle somutlaştırılmıştır. Bu bağlamda, “ağlamak-dîde” ve “nigâh-nazar” sözcükleri müşevveş olarak verilmiş, gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

İrsâl-i mesel yoluyla yapılan leff ü neşre diğer örneklerden bazıları:

‘**Ârızî**ñ yâdıyla nem-nâk olşa **müjgânım** nola

Žâyi‘ olmaz **gül** temennâsiyle vermek **hâra** şu (Kılınç 2021, Fuzûlî, K. 3/7)

Ah kim **dilber raqîb**in dâ’imâ yanındadır

Bu meşel meşhûrdur **devlet kazâ**‘ yanındadır (Tarlan 1945, Hayâlî Bey, G. 96/1)

Şâd olmadı ‘ışık işinde **Ferhâd**

Meşhûrdurur ki **oñmaz üstâd** (Tarlan 1997, Necati Bey, G. 51/1)

Şûfî cemâl-i yâra ne **yüzle** bakabilür

Almaz eline çünkü **kerîh-manzar âyîne** (Tarlan 1997, Necati Bey, G. 513/6)

Ölürem hecr ile göster ‘**arızun** kim hoş degül

Hastadan **rihlet** deminde **şuyı** pinhân eylemek (Tarlan 1997, Necati Bey, G. 315/4)

Kapuñda çok **revân** oldu dahı çok seyl olur **yaşum**

Meşeldür **ağduğı** yirde dimişler yine akar **şu** (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 402/3)

Tevbe-i meyde **sebât-ı** **kademü**mden şorma

Orasın **sâkı-i** **gül-çihrenüñ** **ibrāmı** bilür (Bilkan 1993, Nâbî, G. 197/2)

Tohm olmayınca hâk-nişîn bulmaz **irtifâ‘**

Olmaz cihânda kimse ‘**azîz** olmadan **zelîl** (Bilkan 1993, Nâbî, G. 483/3)

İtmez **gürisne-gân** **heves-i** **ğamzeden** hâzer

Meşhürdur **kılıca** şarılır dimişler **ac** (Karakılıç 1997, Hâtem, G. 14/5)

4.3. **Telmîh** Yoluyla Yapılan **Leff ü Neşr**

Sözlük anlamı “bir şeye gizlice bakmak” olan **telmîh**, bir hikâyeye, kıssaya, efsaneye, fıkraya, tarihî bir olaya, kişiye vb. işaret eden edebî sanattır. **Telmîh** ile anlatılmak istenen şey doğrudan değil o meseleyle ilgili çağrışım yapan sözcükler bir araya getirilerek anlatılır. Bu sebeple **telmîh** ve **leff ü neşr** sık sık yan yana gelen iki edebî sanattır. **Leff ü neşr**de birbiriyle ilgili olan kelimeler ya da kelime grupları arasındaki bu ilgi **telmîh** yoluyla kurulabilir.

Aşağıda verilen beyitlerde **telmîh** yoluyla yapılan **leff ü neşr**ler gösterilmiştir.

Şol **çeh-i bâbil**deki **Hârût** kim vaşf itdiler

Bu **zenahdānuñ**daki **zülf-i perīşān** olmasun (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 246/8)

“Şu Bâbil kuyusunda vasf edilen Hârût ki (senin) bu çene çukurundaki dağınık saçların olmasın.”

Hârût ile Mârût, Kur’ân-ı Kerîm’de insanlara sihir öğreten iki melek olarak anlatılır. Bu iki melek, yeryüzüne imtihan edilmek üzere gönderilir. Allah tarafından Bâbil’e indirilen melekler, yeryüzünde Zühre adında bir kadınla karşılaşır ve ondan çok etkilenirler. Ancak Zühre onlara karşılık vermek için şart koşar ve meleklerden Allah’ın yasakladığı üç şeyi yapmalarını ister. Melekler bu istekleri reddetseler de nihayetinde isteklerden en masumu olduğunu düşündükleri içki içmeyi kabul ederler ve sarhoş olurlar. Sarhoşken diğer iki isteği de yerine getirirler. Bunun üzerine Allah onları cezalandırır ve Bâbil’de içi ateş dolu bir kuyuya baş aşağı olacak şekilde asılırlar. Asıldıkları kuyuda insanlara büyü yapmayı öğretirler ancak bunun günah olduğunu da anlatırlar. Bu hikâye divan şiirinde, kimi zaman sevgilinin çenesinin meleklerin asıldıkları kuyuya benzetilmesiyle kimi zaman asıldıkları ipin sevgilinin saçına benzetilmesiyle yahut sevgilinin uzuvlarının büyüye, büyücüye benzetilmesiyle telmîh edilmiştir. Beyitte de benzer bir anlatım söz konusudur. Hârût’un cezalandırılmak üzere asıldığı kuyu sevgilinin çenesindeki çukura, Hârût da baş aşağı vaziyette durması sebebiyle sevgilinin çenesine doğru düşen saçlarına benzetilmiştir. Bu teşbîhlerin yanı sıra ilk mısradaki “çeh-i Bâbil-zenahdân” ifadelerine karşılık ikinci mısradaki “Hârût-zülf-i perīşân” ifadeleri verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Fâş itmez idi rāz-ı dili **Yūsuf-ı Ken’ ān**

Çāk olmasa dāmānı **Züleyhānuñ** elinden (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 359/6)

“Kenân ilinin Yûsuf’unun eteği Züleyhâ’nın eliyle yırtılmasaydı gönlün sırrı meydana çıkmazdı.”

Beyitte kardeşleri tarafından kuyuya atılan ve yoldan geçen bir kervanın onu kuyudan çıkarmasıyla Mısır’a giden, orada Mısır azizine köle olarak satılan Hz. Yûsuf’un, Mısır azizinin karısı Züleyhâ ile olan hikâyesi telmîh edilmiştir. Hikâyeye göre, Yûsuf ergenlik çağına eriştiğinde Züleyhâ onun güzelliği karşısında kayıtsız kalamaz ve ona âşık olur fakat Yûsuf, Züleyhâ’ya karşılık vermez. Buna rağmen Züleyhâ aşkından vazgeçmez ve Yûsuf’un peşine düştüğü bir gün Yûsuf kendisinden kaçarken onun gömleğinin arkasından tutar ve gömleği yırtar. Züleyhâ’nın kocası bu olayı öğrenince Yûsuf’u zindana atar. Hikâye Yûsuf’un zindanda peygamberliğe ermesi daha sonra da Mısır’ı kıtlıktan kurtarması hâdiseleriyle devam eder. Bu hikâye divan şiirine sıkça konu edilmiştir. Burada “fâş etmek-çâk olmak” ile “Yûsuf-ı Ken’ân-Züleyhâ” ifadeleri arasında telmîh yoluyla bir ilişki kurulmuş ve belli bir sıra ile verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Gâhî cenâb-ı **Leylî**ye mektûb uçurmağa

Urındı **Ḳays** başına **mürğ** âşiyânesin

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 382/5)

“Bazen Leylâ’ya mektup uçurmak (göndermek) için Kays, başına kuş yuvasını giydi.”

Bu beyitte, “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi telmîh edilmiştir. Mecnûn, Leylâ’nın aşkıdan çöllere düşer ve aşkıdan öyle bir hale gelir ki onun uzamış ve birbirine karışmış saçlarına kuşlar yuva yapar. Burada Mecnûn’un bu hâli hatırlatılmıştır. Bu bağlamda “Leylî-Kays” ve “mürğ-uçmak” sözcükleri aynı sırayı takip ederek verilmiş ve mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Tâzeler **derd-i dili miḥnet-i eyyâm-ı firâḳ**

Dâğîñ abdâluñ ider **mâh-ı Muḥarrem** tâze

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 454/2)

“Ayrılık gününün sıkıntısı gönlün derdini tazeler, Muharrem ayı abdâlin (gönlündeki) yarayı tazeler.”

Sözlük anlamı “yasaklanmış, haram edilmiş” olan ve hicrî yılın ilk ayı olan Muharrem ayı, Müslümanlar için önemli aylardan biridir. Bilhassa Aşure günü olarak bilinen onuncu gününde Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ’nın dünyaya gelmesi, Hz. İbrâhim’in atıldığı ateşin söndürülmesi, Hz. Yakûb’un kör olan gözlerinin açılması, Hz. Yûsuf’un özgürlüğüne kavuşması gibi birçok önemli hâdise meydana gelmiştir. Fakat beyitte hatırlatılan esas olay Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edilmesidir. Başta Şiîler olmak üzere Müslümanlar için bu olaydan ötürü Muharrem ayı aynı zamanda hüznün ve mâtem ayıdır. Beyitte, âşığın gönlünün dertli ve yaralı olduğu, Muharrem ayında acısının daha da arttığı dile getirilmiştir. Bu olayın hatırlatılmasının yanı sıra, “derd-i dil-dâg” ve “mihnet-i eyyâm-ı firâk-mâh-ı Muharrem” ifadeleri belli bir sırayla bir araya getirilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Hayder-i Kerrâriyam meydân-ı nazmuñ Bâkıyâ

Nevk-i hâme Zülfeğâr u çab’ Düldüldür baña (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 12/5)

“Ey Bâkî, nazım meydanının Haydar-ı Kerrârıyım, Düldül yaratılışlı kalemin ucu bana Zülfikârdır.”

Esas anlamı “arслан” olan “hayder” Hz. Ali’nin yiğitliğinden, cesurluğundan dolayı kendisinin lakabı olmuştur. Zülfikâr, Hz. Ali’nin ucu çatallı, ortası yivli kılıcının ismidir. Düldül ise Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye hediye ettiği katırdır. Klasik şiirde Zülfikâr ve kalem arasında şekil yönünden bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Düldül de Hz. Ali’nin kahramanlıkları anlatılırken onun güçlü, kudretli atı olarak tasvîr edilir. Beyitte şair, şiir yazmayı bir cenk meydanında savaşmaya benzetirken bu savaş meydanında kendisini Hz. Ali’ye, şairlik tabiâtını Düldül’e, kalemini de Zülfikâr’a benzetmiştir. Beytin bütününde Hz. Ali telmih edilirken “Hayder-i Kerrâr-Zülfekâr u

Düldül” ve “meydân-ı nazm-nevk-i hâme” sözcükleri aynı sırayla olmaksızın bir araya getirilmiş ve gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Mantıku’t-tayr okumağa başladı **mürğ-i çemen**

Güşe-i gül-zâr şimdi külbe-i ‘**Attâr**dur (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 110/2)

“Çemenin kuşları Mantıku’t-tayr okumaya başladı, şimdi gül bahçesinin köşesi Attâr’ın kulübesidir.”

Feridüddîn Attâr (ö. 1221)’ın Matıku’t-tayr adlı eseri, Hz. Süleymân’ın haberci kuşu olarak bilinen Hüdhüd’ün öncülüğünde pek çok kuşun bir araya gelerek padişahları Sîmurg’u bulmak için yaptıkları yolculuğu anlatan tasavvufî bir mesnevidir. Eserde, yolculuğu nihayete erdirebilen otuz kuş üzerinden vahdet-i vücûd inancı anlatılmıştır. Beyitte, Attâr’ın bu eseri telmîh edilmiştir. “Mantıku’t-tayr-Attâr” ve “mürğ-i çemen-güşe-i gül-zâr” ifadeleri çapraz bir düzende bir araya getirilerek gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Terk itdürür **çemende** bu **feryâdı** ‘âķibet

Ey ‘**andelîb** güldeki çîn-i cebîn saña (Bilkan 1993, Nâbî, G. 4/4)

“Ey bülbül, güldeki alın kırışıķı sana çemende bu feryâdı sonunda terk ettirir.”

Beyitte, “Gül ile Bülbül” hikâyesi hatırlatılmıştır. Hikâyeye göre güle âşık olan bülbül, çemende, gülzârda güle kavuşma ümidiyle feryât eder. Burada birbiriyle anlam ilişkisi kurulan “çemen-gül” ve “feryât-andelîb” sözcükleri düzensiz bir şekilde bir araya getirilerek gayr-ı mürettep leff ü neşr yapılmıştır.

Germ edüp yek-rengî-i ülfet **gül** ü **pervâneyi**

Âşiyân-sâz oldu **bülbüller şema’dân** üstüne (Macit 2017, Nedîm, K. 2/7)

“Gül ile pervâne birbirleriyle dostluk edince bülbüller şamdanın üzerine yuva yaptılar.”

Divan şiirinde, pervânenin geceleri şem‘in ışığının etrafında dönerek ona yaklaşması ve bir süre sonra kendini ateşe atarak yok etmesi âşık ve maşûk arasındaki ilişkiye benzetilerek pek çok şiire konu edilmiştir. Buna göre pervâne her an sevgilisinin peşinde olan, ona kavuşma arzusuyla yüreği yanan sonunda da aşk acısına dayanamayıp ölmeyi arzulayan âşiğa, şem‘ ise âşiğına karşılık vermeyerek onun acı çekmesine sebep olan sevgiliye benzetilmiştir. Benzer şekilde güzel sesli bülbül âşık, gül ise maşûktur. Bülbül, gül mevsiminde daha canlı öter, gül bahçelerinde olmayı sever. Öyle ki gülün kırmızı olmasının sebebi bülbülün ona kanını vermiş olması yahut gülün bir hile ile bülbülün kanını içmiş olmasıdır. Gülün dikenlerine rağmen bülbül ona olan aşkıdan vazgeçmez, güle kavuşma arzusuyla her daim feryât eder. Bu beyitte ilk mısradaki zikredilen “gül-pervâne” sözcüklerine karşılık ikinci mısradaki “bülbül-şem‘adân” sözcükleri zikredilmiştir dolayısıyla “Gül ü Bülbül” ve “Şem‘ ü Pervâne” hikâyeleri telmîh edilerek mürettep(düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Ḥaqqā ġarīb **rezm-i Tehemten**-pesend kim

Her rûzı yād-ı **ma‘reke-i heft-hân** virür (Macit 2017, Nedîm, K. 3/9)

“Doğrusu (âdeta) Tehemten tarafından övülen savaşlarının olması gariptir (şaşılacak bir şeydir) ki (onun) her günü heft-hân savaşlarını andırır.”

Nedîm’in sadrazam Damat Ali Paşa (ö. 1716)’ya yazdığı bir kasideden alınan beyitte, Ali Paşa’nın kahramanlığı ve savaşçı kişiliği övülmektedir. Tehemten, Şehnâme karakterlerinden biri olan ve kudretiyle, kahramanlıklarıyla anılan Rüstem’in lakabıdır. Rüstem, esir düşen Keykâvus’u kurtarmak için her birinde devlerle savaştığı yedi konaktan geçer bu sebeple Rüstem’in yaptığı bu seferlere “heft-hân” adı verilir. Beyitte Ali Paşa, cenkleriyle, zaferleriyle, kahramanlıklarıyla Rüstem’e benzetilmiştir. Bununla

beraber Tehemten lakaplı Rüstem telmîh edilmiştir. İlk mısradaki verilen savaş, cenk mânâsına gelen “rezm” sözcüğüne karşılık ikinci mısradaki “savaş meydanı, cenk yeri” mânâsına gelen “ma‘reke” sözcüğü verilmiştir. Bu sözcükler arasındaki tenasübün yanı sıra beyitte “Rüstem ve heft-hân” hikâyeleri hatırlatılarak mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Ġamzeler iġbâl u Őevke günde biñ **efsûn** okur

Niġbet-i endûha **ġaġtuñ Tebbet-i vârun** okur (Macit 2017, Nedîm, G. 31/1)

“Gamzeler tâlih ve arzuya günde bin sihir okur, (senin) ayva tüylerin kederin uğursuzluġuna ters Tebbet okur.”

Klasik Şiirde sevgilinin yan bakışının özelliklerinden biri büyüleyici olmasıdır. Bu özelliġinden dolayı sevgilinin bakışları sıklıkla sihibâza, cadıya, büyücüye benzetilir. Sevgili, kendisine kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan âşığına o etkileyici bakışıyla âdeta büyüler. Beyitte “Tebbet-i vârun” ifadesi ile Kur’ân-ı Kerîm’in 111. sûresi olan Tebbet Sûresi’nin tersten okunduġunda belaları ve sıkıntıları defettiġi, büyülerini bozduġu inancı hatırlatılmıştır. Bu sebeple “efsûn-Tebbet-i vârun” sözcükleri arasında bir anlam ilgisi kurulmuştur. Aynı Şekilde sevgilinin yüzüyle ilgili güzellik unsurlarından olan “gamze-hatt” sözcükleri arasında da bir ilişki söz konusudur. Bu ifadeler beyitte belli bir sıra ile dizilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Bir **niġah-ı cân-sitânı ŐuriŐ-i mülk-i ġired**

‘Âlemi **Mecnûn** iden bir zülfi **Leylâdur** o Őûh (Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî, G. 28/4)

“O Őûh (sevgili), bir can alıcı bakışıyla akıl ülkesini karıştıır, (o sevgili) âlemi Mecnûn eden Leylâ zülflüdür.”

Beyitte “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi telmîh edilmiştir. Leylâ’nın iri, siyah gözleri öyle güzel ve etkileyicidir ki bu güzellik karşısında Mecnûn hem aklını kaybeder hem de Leylâ’nın bir bakışıyla canını verecek hâle gelir. Burada “mecnûn” kelimesinin “deli, dîvâne, akli başından gitmiş kimse” olan sözlük anlamına da bir çağrışım söz konusudur. İlk mısradan verilen “nigâh-ı cân-sitân ve şûriş-i mülk-i hîred” ifadelerine karşılık ikinci mısradan “Mecnûn ve Leylâ” çapraz bir sırayla verilerek gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

O Yûsuf-pîreherler hayf kim **pinhân** olup **dilden**

Bu **mir’âtü’s-şafâ**yı **çeşm-i Ya’kûb** eylemişlerdür (Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 45/2)

“Yazık ki o Yûsuf gömlekliler gönülden gizlenip bu safâ aynasını Yakûp’un gözü eylemişlerdir.”

Beyitte, Hz. Yûsuf ve Hz. Yakûb’un hikâyeleri telmîh edilmiştir. On iki oğlu olan Hz. Yakûb, oğulları arasında Hz. Yûsuf’u daha fazla sevmiştir. Bu sebeple kardeşleri Hz. Yûsuf’u kıskanmışlar ve ona karşı kin beslemişlerdir. Kıssaya göre bir gün kardeşleri Hz. Yûsuf’u gezmeye götürme bahanesiyle kandırırlar ve onu kör bir kuyuya atarlar. Hz. Yûsuf’un öldüğüne inanması için de babalarına onun bir koyunun kanına buladıkları gömleğini getirirler. Oğlunu kaybetmenin acısıyla yıllarca gözyaşı dökken Hz. Yakûb o kadar ağlar ki sonunda gözleri görmez olur. Beyitte gönül gözü kapalı olanlar, Hz. Yakûb’un kör olan gözlerine benzetilmiştir. Bu bağlamda “dil-mir’âtü’s-safâ” ve “pinhân-çeşm-i Yakûb” ifadeleri müşevveş bir şekilde dizilerek “gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr” yapılmıştır.

Telmîh yoluyla yapılan leff ü neşre diğer örneklerden bazıları:

Ol şanem kim **Leylî-i zülfin** girih-gîr eylemiş

Rahm idüp **Mecnûn**ına tedbîr-i **zencîr** eylemiş (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 134/1)

Ehl-i diller şoĥbet-i **cānā**nda cānın yaĥdılar

Şem‘ için **pervāneler** iki cihānın yaĥdılar

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 104/1)

Mülk-i ‘**ayş u ‘işretüñ** olsaĥ n’ola **İskenderi**

Oldı elde **cāmumuz Āyīne-i ‘ālem-nümā**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 3/4)

Nev-bahār irişdi vü gitdi şitā

Keyfe yuĥyi’1-arza ba‘de mevtiĥā

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 11/1)

Gül gibi **cām-ı ‘ayşı güldürelüm**

Rūĥ-ı **Cemşīdi şādmān idelüm**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 328/4)

Nice **tūfān** oldı peydā **dīde-i ĥün-pāşdan**

Nūĥ çeşmüm yanına gelse dem urmaz **yaşdan**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 376/1)

Leb-i **cān-baĥşı** ile **mürdeler iĥyā itsün**

Nic’olur **mu‘cize-i Ĥazret-i ‘İsā** göresin

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 384/2)

Nümüne ĥonca-i gülşen leb-i rengīn-i **Şīrīne**

Nişāne lāle-i şahrā dil-i ĥünīn-i **Ferhāda**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, 449/2)

Ġamuñdan şüret-i Erjeng bi-hüş

Firāĥuñdan büt-i Āzer şikeste

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 473/4)

Göñül **şevk**-i ruhuñla **yana** geldi

Cemālũñ **şem'** ine **pervâne** geldi

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 498/1)

Mürdeye **cânlar virür bîmâra şihhat lebleri**

Hikmet-i Loqmân u **i'câz-ı Mesîhâ** bundadır

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 157/3)

Yûsuf gibi 'izzetde sen **Ya'qûb-veş miñnetde** ben

Dil **sâkin-i Beytül-hazen tenhâ**lara salduñ beni

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 531/4)

Gel **zuhûr it** kandasın ey **Mehdî-i şahib-kırân**

Kim **cihânda zâhir** olmaduk **'alâmet** kalmadı

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 542/4)

O **Leylî-veş gamından** n'ola olsam **pâdişâh-ı gam**

Cünûn mülkin baña ısmarladı **Mecnûn** ise gitdi

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 544/4)

Dünyâda mücâzâtını **şem'**eyledi **rüşen**

İtmiş aña da **sûziş-i pervâne** sirâyet

(Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,

G. 15/6)

Cilâ virmiş ise **âyîne-i İskendere** Risto

Benim sen **şaykal-ı âyîne-i re'y-i şavâbımsun**

(Macit 2017, Nedîm, K. 17/22)

Sihr ü efsûn ile dolmuşdur derûnuñ ey **kalem**

Zülf-i **Hârûtuñ** demek mümkün ki **nâl** olmuş sana

(Macit 2017, Nedîm, G. 2/3)

Biñ zebān söylersin ol çeşm-i sühan-perdāz ile

Dāstānlar şerh idersin bir nigāh-ı nāz ile (Macit 2017, Nedīm, G. 139/1)

4.4. Tenasüp Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr

Tenasüp, aralarında fikrî bir sebepten yahut mahiyetlerindeki bir özellikten dolayı anlam ilişkisi bulunan birden fazla sözcüğün tek bir ibarede toplanması ile yapılan edebî sanatın adıdır. Tenasübü oluşturan sözcükler arasındaki ilgi tezat dışında bir ilgi olmalıdır. Leff ü neşr içeren beyitlerde genellikle tenasüp de olduğundan bu iki sanat arasında bir ilişki söz konusudur.

Tenasüp ve leff ü neşr arasındaki ilgi aşağıda verilen örnek beyitlerde gösterilmiştir.

Bendeñi yād it ki nām-ı cāvidān taḥşīl ider

Şol gedā-yi kemterīn kim anı bir sultān aña (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G.2/11)

“Esirini hatırla ki dâimî bir nâm elde et, şu aciz kul ki ona sultan ol.”

Divan şiirinde, sevgilinin pek çok vasfı vardır. Bunlardan biri de onun şah, sultan, padişah, hükümdar vb. olmasıdır. Beyitte de sevgilinin bu özelliğinin öne çıktığı bir anlatım söz konusudur. Burada sevgili âşığın gönlünde hüküm süren sultana, âşık da gönül ülkesinin sultanının kuluna, kölesine benzetilmiştir. Aynı zamanda sonsuz bir nâma ve şöhrete sahip olmak padişaha yaraşır özelliklerden biridir. Aralarındaki tenasüp bu bağlamda oluşan “bende-gedâ” ve “nâm-ı cāvidân-sultân” ifadeleri aynı sıra ile bir araya getirilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Ka‘be kapuñ Şafāsına lebbeyk uranlaruñ

Beytü’l-ḥarāma sa‘yi var ise ḥarām ola (Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 8/2)

“(Senin) Ka’be (gibi) kapının Safâ’sında (Safâ Tepesi’nde) lebbeyk diyenler Beytü’l Harâm’a sa’y yapacaklar ise harâm olsun.”

Ka’be, Beytü’l Harâm gibi dînen kutsal sayılan mekânlar, klasik şiirde sevgilinin bulunduğu yere benzetilir. Hacıların Ka’be’yi tavaf ettiği gibi âşık da sevgilinin etrafında yahut onun yaşadığı yerin çevresinde dönüp dolaşır. Hacılar, Ka’be’yi tavaf ederken “ey Rabbim huzuruna geldim, emret!” manâsına gelen “lebbeyk” sözünü söylerler. Sa’y ise hacıların Safâ ile Merve Tepeleri arasında yedi defa gidip gelmelerine denir. Şair, sevgilisinin kapısını Ka’be’ye benzeterek kendisinden başkasının bu kapıya gelmesinin haram kılınmasını arzu etmektedir. Beyitte Ka’be ve hâc ilgili “Ka’be-Beytü’l-harâm” ve “Safâ-sa’y” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle bir tenasüp oluşturulmuş, bu sözcükler karşılıklı olacak şekilde dizilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Der-i dergâhına ‘azm eylesün eşrâf-ı diyâr

İşigi hâkiñe yüzler süre gelsün a’yân (Küçük Tarihsiz, Bâkî, Mus. 2/III/2)

“Memleketin ileri gelenleri dergâhının kapısına gelsin, ayân eşiğinin toprağına gelsin de yüz sürsün.”

Şairin, Mihrimâh Sultan (ö. 1578) için yazdığı mersiye'nin sultan ile bayramlaşmanın anlatıldığı bölümünden alınan bu beyitte, memleketin önde gelen isimlerinin, yöneticilerinin sultanın sarayına gelerek bayramlaşması tasvîr edilmiştir. Beyitte, “der-i dergâh-işigi hâki”, “azm eylemek-gelmek” ve “eşrâf-a’yân” gibi eş anlamlı sözcüklerin oluşturduğu tenasüple mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Bezm içre şürâhi gibi kan ağladuğum bu

Sâkî lebüñe kan yağı oldu mey-i hamrâ (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 5/4)

“Ey sâkî, sūrâhi gibi kan ağladığım bu meclis içinde (senin) dudağına kırmızı renkli şarap düşman oldu.”

Sâkînin dudağı kırmızı olması sebebiyle şaraba benzetilir. Şarap, sâkînin kırmızı dudağına düşmandır ve bu yüzden de âşık içi şarap dolu sūrâhi gibi kanlı gözyaşları döker. Beyitte içki meclisi ile ilgili olan “bezm-sâkî” sözcükleri ve meclisteki şarabın rengine çağrışım yapan “kan-hamrâ” sözcüklerinin oluşturduğu bir tenasüp söz konusudur. Bu sözcükler aynı sıra gözetilerek bir araya getirilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Şehâb-ı lutfuñ âbin **teşne-dillerden** dirîg itme

Bu **deştüñ bağı** yanmış lüle-i nu‘mānyuz cānā (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 13/2)

“Ey sevgili, lütuf bulutunun suyunu susamış gönüllerden esirgeme, (biz) bu çölün bağı yanmış kırmızı laleleriyiz.”

Beyitte sevgili, susuzluktan kurumuş, yanmış çiçekleri yağmuruyla sulayan buluta benzetilmiştir. Âşık da çölün ortasında susuz kalmış çiçeklere benzetilmiştir. Ayrıca “lüle-i numân” terkihiyle lalenin şeklinden ve renginden ötürü ateşe olan benzerliğine de bir çağrışım yapılmıştır. Bu bağlamda “sehâb-ı lutf-deşt” ve “teşne-dil- bağı yanmak” ifadeleri bir tenasüp oluştururken mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Şüret-i esnâmdan döndi saña itdi **sücüd**

Râhib-i deyrî **cemâlün** eyledi **Yezdân-perest** (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 24/3)

“Kilisenin râhibi, putların şüretinden yüz çevirip sana secde etti, senin yüzün (onu) Allah’a secde eder hâle getirdi.”

Klasik şiirde sevgili, güzelliğinden ötürü puta benzetilir. Beyitte bu benzerlik doğrudan hissettirilmese de sevgilinin yüzü öyle güzeldir ki kilisedeki rahip dahi onu

görünce kendi taptığı putlardan yüz çevirir. Onun güzelliği rahibe imân ettirir. Bu bağlamda “sûret-cemâl” sözcükleri ile “sücûd-Yezdân-perest” sözcükleri arasında bir tenasüp söz konusudur. Bu sözcükler beyitte aynı sıra ile verilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Piyâle husrev-i mülk-i ğama tâc-ı Keyânîdür

Hum-ı mey pâdişâh-ı ‘aşka genc-i husrevânîdür (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 54/1)

“İçki kadehi gam ülkesinin padişahına hükümdar tâcıdır, şarap küpü aşk padişahına hükümdar hazinesidir.”

Beyitte, içki kadehi hükümdarların taktığı tâca, şarap küpü ise hükümdarların hazinesine benzetilmiştir. İlk mısradaki zikredilen “piyâle-husrev-i mülk-i gam-tâc-ı Keyânî” ifadelerine karşılık ikinci mısradaki birbirleriyle tenasüp oluşturan “hum-ı mey-pâdişâh-ı aşk-genc-i husrevânî” ifadeleri zikredilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır. Bu ifadelerin arasında leff ü neşr oluşturmayan bir kelime ya da kelime grubunun olmayışı şairin ustalığının delillerindendir.

Firûzân oldu **gülşende dilâ pirâhen-i mînâ**

Gül-i hoş-reng ile olmuş gibi pür **dâmen-i mînâ** (Bilkan 1993, Nâbî, G. 7/1)

“Ey gönül, şarap şişesinin gömleği gül bahçesinde parladı, şişenin eteği hoş renkli gül ile dolmuş gibi oldu.”

Beyitte, şişenin içindeki şarap gül bahçesinde açan güle benzetilmiştir. Bir araya gelerek tenasüp oluşturan “gülşen-gül-i hoş-reng” sözcükleri ile “pirâhen-dâmen” sözcükleri aynı sıra ile verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

‘İydiye giydi başına çerh **âfitâbı tâc**

Gösterdi **mâh-1** nev dahı **sorguca** ihtiyâc

(Erişen Yazıcı 2017, Edirneli

Kâmî, G. 22/1)

“Gökyüzünün güneşi bayram günü başına tâc giydi, hilâl bile başına mücevherden süs takmaya ihtiyâc duydu.”

Beyitte, gökyüzünün gözdeleri olan “âfitâb-mâh” sözcükleri arasında bir tenasüp oluşturulurken hükümdarlık alâmetlerinden olan “tâc-sorguc” sözcükleri de kendi aralarında bir tenasüp oluşturmuştur. Bu ilişki kurulurken ilgili sözcükler aynı sıra ile verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Hırâm-1 sūy-1 bâğ itdükçe gâhî ol **şanavber-ğad**

Çemen şükrâne-i teşrîfine **servi** ider âzâd

(Erişen Yazıcı 2017, Edirneli

Kâmî, G. 29/3)

“O sanavber boylu (sevgili) bağa doğru salınarak yürüdükçe çemen (onun) teşrîfine teşekkür etmek için servi âzat eder.”

Klasik şiirde yukarıdaki beyitte olduğu gibi sevgilinin boyu uzun olması sebebiyle genellikle servi, sanavber, şimşâd gibi ağaçlara benzetilmiştir. Bu beyitte “hırâm-1 sūy-1 bâğ-çemen” ve “sanavber-kad-servi” ifadeleri bir araya getirilerek bir bahçe tenasübü oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra ilgili ifadeler aynı sıra ile verilmiş ve mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Eyleyüp dünyâyı **cüş-1 lücce-i envâra** ğarğ

‘Arz olurdu **mevce-i deryâ-yı nûrun** ‘anberi

(Macit 2017, Nedîm, K. 4/30)

“Dünyayı nurların denizinin coşkusuna batırınca nurun deryasının dalgası amber kokusunu saçardı.”

Şairin, Sultan Ahmed Han (ö. 1736)'a yazdığı kasideden alınan beyitte bir deniz tenasübü vardır. Buna göre “cûş-mevc”, “lücce-deryâ”, “envâr-nûr” sözcükleri birbirlerinin karşılığı olarak verilmiş ve mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûsedden

La'lin öpdürmek bu hâletle muhâl olmuş saña (Macit 2017, Nedîm, G. 2/7)

“Dudakların bûsedeki sin harfinin dışından (dolayı) yaralanır, bu yüzden senin için dudağını öptürmek imkânsız olmuştur.”

Bûse sözcüğü Arap alfabesi ile yazıldığında sözcükteki “s” harfi “sîn” harfi ile yazılır ve harfin şekli sebebiyle dişe benzetilir. Beyitte de bu benzerlik dile getirilmiştir. Sevgilinin dudağı parlak ve kırmızı olmasından ötürü la'l taşına benzetilmiştir. Aralarında tenasüp ilgisi bulunan “leb-la'l” sözcükleri ile “bûse-öptürmek” sözcükleri bir araya getirilerek düzenli (mürettep) leff ü neşr yapılmıştır.

Gönülde **'aşk-ı bî-pervâ mekân** ister mi ister ya

Hümâ-yı evc-i himmet âşiyân ister mi ister ya (Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

3/1)

“Korkusuz aşk gönülde mekân ister mi ister himmet göğünün Hümâ'sı yuva ister mi ister.”

Hümâ kuşu divan şiirinde adından sıkça söz edilen efsanevî kuşlardan biridir. Hümâ'nın devlet kuşu, talih kuşu olduğuna inanılır. Hümâ kimin başına konarsa yahut gölgesi kimin üzerine düşerse o kişinin hükümdâr ya da çok zengin olacağı düşünülür. Hümâ, gözün göremeyeceği kadar yüksekte, kimsenin ulaşamayacağı bir yerde yaşar. Bu yüzden canlıyken avlanamaz, tuzağa düşürülemez. Beyitte, bir gönülde kendisine yer bulmaya çalışan aşk yuvası olmayan, mekânsız Hümâ kuşuna benzetilmiştir. Bunun yanı

sıra “aşk-ı bî-pervâ-Hümâ-yı evc-i himmet” ifadeleri ile “mekân-âşiyân” sözcükleri bir tenasüp oluşturmuştur. Bu ifadeler bir araya getirilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Esrâr-ı ‘aşk fâş degüldür Hudâ bilür

Bu **râzı** bî-vuķûf-ı zebân **söylerem** saña

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

11/5)

“Aşkın sırrı meydana çıkmamıştır (onu ancak) Allah bilir, bu sırrı sana dilimden habersiz söylerim.”

Aşk, âşığın gönlündeki sırdır ve bu sırrı yalnızca Allah bilir. Şair, ikinci mısradaki aşkın sırrını kendi dilinden dahi habersiz söylediğini ifade ederek ilk mısradaki fikri doğrulamıştır. Beyitte “esrâr-ı aşk-râz” ve “fâş-söylemek” ifadeleri arasında benzer anlamlara sahip oldukları için bir tenasüp vardır. Bu ifadelerin bir araya gelmesiyle mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Sürûru ‘âleme sârî vü kalbler **maḥzûn**

Var ise **ğamdur** olan yine **kâm-yâb-ı** ferah

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

32/6)

“Sevinci âleme yayılmış (olsa da) kalpler hüznü, feraha kavuşup bahtiyar olan var ise (o yine) gamdır.”

Beyitte vurgulanan duygu, hüznüdür. Her ne kadar mutluluk âleme yayılmış olsa da gönül hüznü olmaya devam etmektedir. Bu sevinçten nasibini alan biri varsa o da yine üzüntü ve keder olmuştur. Bu bağlamda “sürûr-kâm-yâb” ve “maḥzûn-gam” ifadeleri arasında bir tenasüp söz konusudur. İlgili ifadeler beyitte aynı sıra olmaksızın verilerek gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Bu **dūd** u **şu‘le** vü ten-i **kāfūrfām** ile

Şem‘ eyler āh u zār **sefid** ü **siyāh** u **sürh**

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

35/5)

“Mum, bu duman, alev ve kâfur renkli teni ile beyaz, siyah ve kırmızı (renklere bürünerek) feryat eder.”

Kâfur, mumun yapımında kullanılan yarı şeffaf, beyaz renkli bir maddedir. Mumun gövdesi beyaz, alevi kırmızı, dumanı ise siyahtır. Beyitte ilk mısradaki verilen “dūd-şu‘le-kâfurfām” sözcüklerine karşılık ikinci mısradaki “sefid-siyâh-sürh” sözcükleri müşevveş biçimde verilerek gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşre yapılmıştır.

Tenasüp yoluyla yapılan leff ü neşre diğer örneklerden bazıları:

Hayāl-i tūrrası çeşmümde **rağş** urur şanasın

Ki baş götürüben **oynaya** Nîl içinde **neheng**

(Kadaş 2022, Ahmed Paşa, G. 167/2)

Bir **tîg**-i zer-nişân ile girmişdi **‘arşaya**

Şemşîr-bâz-ı ma‘reke-i **şahn**-ı āsmân

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, K. 1/6)

Zer ü **gevherle** kılup **zîver-i efsar hâtem**

Zîb ü **zînetde** geçer **hem-ser-i Kayşer hâtem**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, K. 19/ 1)

Hüsn ile saña öykünemez çün **gül-i ra‘nâ**

Hüzn ile baña **beñzeyemez bülbül-i şeydâ**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 5/1)

Micmer-i gülde nesīm-i subhgāhī ‘ūd-sūz

Safha-i gül-zārda bād-ı bahārī ‘itr-sā

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 8/4)

Baňa çok **cevr** itdügün’çün ey **sipih-r-i bī-vefā**

Āhumuñ dūd-ı kebūdı uydı ulaşdı saňa

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 15/1)

Bāde nüş itseñ kenār-ı cāma gelse **leblerüñ**

Duhter-i rez gūşına gūyā taşarlar **la‘l-i nāb**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 18/5)

Tīğ-i hecrüñle ber-ā-ber kıldı

Nāvek-i ğamzelerüñ zahmı ziyād

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 37/3)

Dağı Cemşīdi yād eyler **gözinden kan döker** meclis

Mey-i gülgün sirişki cām **çeşm-i hūn-feşānı**dur

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 54/2)

Derdine **dil zahmınuñ** ‘aşkuñla **dermān** eyledüm

Şimdi **‘aşkuñ derdine** düşdüm bulunmaz **çāreler**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 59/6)

Ġamzeler tīğ-zen olmışdur ol **ebrü kavvās**

Rāh-ı ‘aşkı bu gün ol **kaşı kemānum** gözedür

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 68/2)

Nāz u istiğnā ile Bâkīye **toķınmaz** geçer

Rāst gelse yolda ol **serv-i revān bilmezlenür**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 73/5)

Dem-i şubh irdi getir **bādeyi şöbet demidür**

Mey-i nāb ile pür it **şağarı ‘işret demidür** (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 81/1)

İbrîk-i zerden sâkıyā **la‘ l-i müzābı** kıl revān

Altun olur işüñ hemān **kibrît-i aḥmer** kendidür (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 95/3)

Zinhār eline **āyīne** virmeñ o **kāfirüñ**

Zirā görince **şüretini büt-perest** olur (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 97/4)

Çözdi çemende **turraların sünbül-i tarī**

Güyā **tağıtdı müyını müşgīn külāleler** (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 103/3)

Cān u cenān-ı **şeydā** birle ten-i **ḥarābı**

Dīvāneler yatağı **vīrānedür** şanurlar (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 115/2)

Ger **ölürsem** ḥasret-i **ḳaddiyle** ol **servüñ** beni

Bir yire **defn eyleñüz** kim sāye-i **‘ar‘ar** düşer (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 119/2)

Ḥalk-ı cihānı **naḳşına** eyler **firīfte**

Naḳḳāş-ı rüzgār ‘aceb **rengler** geçer (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 134/5)

Ḥün-ı dil **mey kāse-i** ser anda bir **peymānedür**

‘İşret-ābād-ı maḥabbet bir ‘aceb **mey-ḥānedür** (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 136/1)

Zāğlar bir **kebk-i ra‘nādan** üşüp ayırdılar

Şāh-bāz-ı ‘aşk iken elden **şikārum** aldılar (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 178/3)

Nazarda merhāmetden yok eser ey şūh-ı **sengīn-dil**

Ƙaya **bağış**larıñdan añlanur **kalbūñ Ƙaya** ancak (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 234/3)

Yazdı bahār **āyet-i hüsnūñ varağ varağ**

Gül **muşhaf**ından oğudı bülbül **sebağ sebağ** (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 242/1)

İsterse n’ola **haste göñül** yāre şarılmağ

Mecrūh olıcağ lāzım olur **yara** şarılmağ (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 247/1)

Gül devri ‘ayş mevsimidür **muṭribā** bu gün

Bülbül-şifat çemende biraz **ğulğul** eylesen (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 255/2)

Çıkmaz ağzuñdan haber **sırr-ı nihān-ı** vaşluña

‘Āşıkuñ **rāzın** derūn-ı cānda **pinhān** eyledūñ (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 272/4)

Bī-günāh öldürmede gamzeñ ne **kāfir** nesnedür

Nice **mazlūm** uğradı ol **nā-müselmān** zağmına (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 411/2)

Muraşsa‘ sāyebānından dökildi **ebr-i nīsānuñ**

Dür ü **yāğūt-ı rummānī nihāl-i ergāvān** üzre (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 419/5)

Deryā-yı tab‘ -ı pāk-i **güher-rîz-i şāh**dan

Lü’lū-yı fazl u **dürr-i kerāmet şudūr** ide

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 420/9)

Zevrağ-āsā ğam-ı ‘aşkuñla **yaşum gird-ābı**

Garğ idüpdür şanemā çeşm-i teri döne döne

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 464/4)

Bend-i zülfünden ne miñnet çekdügin bilsen **gönül**

Başuña **kākül** gibi düşse bu **sevdā** kâşkî

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 496/3)

Nice **şîrîn** olmasun kim sūd yerine **anası**

Sükker ile beslemiş ol **tütî-i güyācuğı**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 534/2)

Leşker-i ebr çemen mülkine aķın saldı

Turma **yağmada** yine niteki yağı **Tātār**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, K. 18/5)

Gün yüzün ‘arz eyledi nev-rūzda ol **meh-liķā**

Mihr altun kaplu bir āyîne virdi **rū-nümā**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 8/1)

Kızarp ruħları **gülgüne-i tāb-ı mülden**

Şu‘le-i sāğar-ı mey destine yakmış **hınnā**

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 9/4)

Gerçi **hāl u haţtuñ āşüftesi** çokdur ammā

Beni **dīvāne** kılan **silsile-i gîsūd**ur

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 46/3)

Eger **kūy-ı ḥabībe secde kılamak** cā'iz olmasa

Cihānda **secdegāh** olmazdı **kūy-ı Muştafā** kıblem (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 333/5)

Ṭabībūm eyle müstağnīsın **ehl-i derd** ḥālinden

Ki kapuñda **fiğān u zār** iden **bīmārı** tuymazsın (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 396/3)

Cür'a şaçdıqları yir **kān-ı Bedaḥşāna** deger

La' l ü yāķūtı n'ider **meykede** ḳallāşları (Küçük Tarihsiz, Bâkî, G. 483/6)

Zencīr-i zülfūñ 'ālemi **mecnūn** idüp gider

Ey **kākül-i müselseli dīvāne-āşinā** (Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,
G. 8/6)

Ruḥsārı şu'lelense taḥammül-güdāz olur

Gül-deste-i cemāle şu sep āb u tābın aç (Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,
G. 24/2)

Dil itse dest-i şūriş-i **ḡamzeñden isti'āz**

Olsun tebessümāne **nigāhuñ** aña **melāz** (Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,
G. 34/1)

Efḡānuma bā'is̄ **nigeh ü ḡamzedür** ammā

Ol **çeşm-i mükeḥḥal** yine **feryād-resümdür** (Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,
G. 45/3)

Bu **sūz-ı ‘aşka** degül bir derün **tāb-āver**

Taḥammül-i dile ḥūn-ı ciger midür bā‘is

(Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,

G. 21/2)

Ol **gevher-i yegāneyi** bulsa ider **felek**

Mānend-i **āfitāb u kamer** şadrına **vişāḥ**

(Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,

G. 27/4)

Ciger pür ḥūn derd-i ‘aşkı ammā **keşf-i rāz** itmez

Bu **sırrı āşikār** itmek **sirişk-i ālümüz**dendür

(Erişen Yazıcı 2017, Edirneli Kâmî,

G. 47/5)

Zülfün ḥayāli cāy edeli **çeşmim** olmadı

Gīsū-yı ḥāb **şāne-i müjgāne** āşinā

(Macit 2017, Nedîm, G. 1/2)

Nağmene tīr-i nigeḥ pīş-rev olmaḡda meger

Muṭrib ebrū da kemānınla hem-āheng midir

(Macit 2017, Nedîm, G. 28/2)

Bir nihānice **tebessüm** de mi **sıgmaz** cānā

Söyle billāh **dehenin** tā o kadar **teng** midir

(Macit 2017, Nedîm, G. 28/5)

Cām-ı tehī nevāna kulaḡ tutdu **sākīyā**

Ḳulḡul terennümātını tekrār vaḡtidir

(Macit 2017, Nedîm, G. 39/5)

Eylerem **bülbül** gibi şām u seher **feryād u zār**

Gülşen-i hüsnüne bülbüller gibi **nālān**ınam (Macit 2017, Nedîm, G. 89/2)

‘Âkıbet gönlüm **eşîr** etdiñ o **gîsû**larla sen

Hey ne cādūsun ki âteş **bağladın** **mû**larla sen (Macit 2017, Nedîm, G. 101/1)

‘Aks etdi şanma sînesi **sâkı** nişān için

Rez duhterine bir gümüş **âyinedān** verir (Macit 2017, Nedîm, K. 3/50)

Kālā-yı ma‘ārif satılır **şûk**larında

Bāzār-ı hüner ma‘den-i ilm ü ‘ulema’dır (Macit 2017, Nedîm, K. 20/8)

Raķīb-i **nā-müselmān**ın da yā Rab olmasın **haşmı**

O kâfir-beççe-i İslām-**düşmen** gibi **îmānsız** (Macit 2017, Nedîm, G. 49/2)

Eşkimde böyle **şu’le** nedendir meger ki sen

Çün **süz u tāb** giryede pinhānsın ey gönül (Macit 2017, Nedîm, G. 76/3)

Sen **gülersin** gül gibi ben **bülbül-i nālān**ınam

Mest-i medhūş-ı temāşā-yı gül-i **handān**ınam (Macit 2017, Nedîm, G. 88/1)

Piyāle çekmeden evvel o **çeşm-i maḥmûrun**

Nigāh-ı mesti ilāc-ı **humār**ım oldu bu gün (Macit 2017, Nedîm, G. 96/2)

Luţf-ı **göri**lmez āh olıcak **sī**neden cüdā

Cevher **nümāyiş** idemez **āyī**neden cüdā

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 8/1)

Ey **çeşm-i mesti** gūşe-i mihrāb-āşinā

Ġamzeñ ne ħastedür ki olur **ħāb**-āşinā

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 12/1)

Bī-gāne dost ġamzesi ‘āşık-küş ol perī

Tīġ-ı ħayāt-ı **düşmen** ü ħūn-āb-āşinā

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 12/5)

Peyvendi dīġer olmasa **maqtūl** ü **ķātilūñ**

Ķurbāniyāna ola mı **ķaşşāb** āşinā

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 12/6)

Zekāt-ı mihri şudan virdi **çeşm-i pür-ħūna**

Miġāl-i şeb-nem o **şāhib-nişāb-ı** ‘ālem-i āb

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 16/9)

Gül-i sīr-āb-ı neş’e ya‘nī cām

Bā’iş-i ibtihāc ya‘nī şarāb

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 19/2)

‘Aşķ-ı **bālā-rev ruġ-ı dil-dāra** itmez iltifāt

Ol **ħümā-yı lā-mekān ġülzāra** itmez iltifāt

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 25/1)

Meclis-i ħāşumuza çeşm-i şürāhīye yasaġ

Bezm-i şādīde olur **ġiryeye** mestāne ‘abeş

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G. 29/5)

Bütân kim **secde**-i ebrüyu maṭlûb eylemişlerdür

Bizi hem **deyre** hem **miḥrâba** mensûb eylemişlerdür

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

45/1)

Ṭaş atma **girân-mest**lerüñ cürmini ‘avf it

Ol **bârı** çeken gerden-i **mînâ** mı değıldür

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

46/4)

Bâz-ı nigâha kâküli kim **bâl ü per** virür

Şahîn-i çeşmi düşmen-i cân-ı **sürüş** olur

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

87/3)

Müjgânlarımız gevher-i mir’ât-ı **kaḍeḥdür**

Ḥayrân-ı **naẓar**-bâde o **maḥmûr**-ı serüz biz

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

107/5)

Bir **germ-nigâh** ile geçirmekdeyüz ‘ömri

Şem‘üz bu şafâ bezmine maḥv-ı **naẓaruz** biz

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

107/6)

Hemân ey **sâkî** bir şâgar **ṭutuşdur** dest-i dildâra

Ġazabla **bezme** geldi şem‘-i meclisveş **yanar âteş**

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

139/2)

Sâgar ḥabâb-ı mevce-i **meh-tâbdur** bu şeb

Fânüs baḥr-i nûrda **gird-âbdur** bu şeb

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

18/1)

Görür nūr-ı siyehden çeşme-i āb-ı hayātı ol

Sevād-ı dīde-i ehl-i nazardur halka-i tevḥīd

(Gürer 1993, Şeyh Gâlib, G.

38/4)

4.5. Tezat Yoluyla Yapılan Leff ü Neşr

Aralarındaki bir ilgiden ötürü birbirine zıt olan iki şeyi bir ifadede toplamaya tezat denir. “Tezat, aralarındaki bir ilgiden dolayı, birbirine muhâlif iki mânâyı bir ifadede toplamaktır” (Bilgegil, 1989: 184). Bir beyitte anlatılmak istenen duygu, düşünce yahut hayal için bir araya getirilen sözcükler rastgele seçilmez. Anlatılmak istenen durumu etkili bir şekilde ifade etmek için sözcükler arasında anlamsal bir ilgi kurulur. Bu ilgi benzerlik olabileceği gibi karşıtlık da olabilir. Bu sebeple leff ü neşr olan bir metinde leff ü neşri oluşturan sözcükler arasındaki ilgi tezat yoluyla kurulabilir.

Aşağıda verilen beyitlerde tezat yoluyla yapılan leff ü neşrler gösterilmiştir.

Dervîş oluban beglik iden ‘arîfi bir gör

Ol saltanatun kadrini **sultân** daḥi **bilmez**

(Özmen 2001, Ahmed-i Dâî,

G. 109/2)

“Dervîş olup beylik eden arîfi bir gör, o saltanatın kıymetini sultan dahi bilmez.”

Dervîş, insan-ı kâmil olma yolunda yürürken dünyevî her türlü istekten elini eteğini çeken kimsedir. Manevî olarak gönlü zengin olsa da maddi olarak bir malı, mülkü, makamı yoktur. Bu sebeple dervîş sultanlık eden değil pîrinin kapısında bendelik edendir. Arîf ise irfan sahibi olan bilgili kişidir. Beyitte, aralarında tezat ilgisi bulunan “dervîş-sultân” ve “arîf-bilmemek” sözcükleri aynı sıra ile verilerek mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Badeyi **puhte** harîf içse **helâl** iy ‘**ârif**

Puhteyi **hâm** içe ger ola **harâm** iy **şâkî**

(Özmen 2001, Ahmed-i Dâî,

G. 106/3)

“Ey ârif! İçki arkadaşı puhte (iyice kaynamış) şarabı içse helâldir. Ey sâkî! Puhte şarabı eğer henüz olgunlaşmamış biri içerse harâmdır.”

Ârif olan kişi, ilim meclisindedir sâkî ise içki meclisindedir. Dolayısıyla bu iki tipin temsil ettiği gürûh birbirinin zıddı olarak kabul edilebilir. Beyitte pişmiş, kaynaması tamamlanmış şarap ile henüz kaynamakta olan ham şarap üzerinden ârif ve câhil kimselerden söz edilmiştir. Buradaki mürettep (düzenli) leff ü neşr, aralarındaki ilgi tezat yoluyla kurulmuş “puhte-hâm”, “helâl-harâm”, “ârif-sâkî” sözcükleriyle yapılmıştır.

Bülend ü **pest**-i ‘âlem şâhid-i feyz-i vücûduñdur

Degül bî-hüde olmak yoñ iken **arz** ü **semâ** peydâ

(Kılınç 2021, Fuzûlî, G. 4/2)

“Yüksek ve alçak âlem (senin) mübârek varlığının şâhididir. Yerin ve göğün peydâ olması (yaratılması) boşa değildir.”

Gökyüzündeki ve yeryüzündeki hiçbir şey kendiliğinden var olmamıştır. Kâinattaki her şeyi yoktan var eden ilâhî bir güç vardır ki o yaratıcı Allah’tır. Yeryüzündeki ve gökyüzündeki her şey Allah’ın varlığını ve birliğini doğrular niteliktedir zira onların yaratılmasının da bir sebebi vardır. Tevhîd inancının öne çıktığı beyitte “bülend-arz” ve “pest-semâ” sözcükleri arasındaki ilgi tezat yoluyla kurulmuş ve mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

‘Işk **derdi**yle hoşem el çek ‘**ilâcumdan** tabîb

Kılma **dermân** kim helâküm **zehri** dermânuñdadur

(Kılınç 2021, Fuzûlî, G. 90/2)

“Tabîp, aşk derdinden memnunum ilacından elini çek, dermân kılma ki (beni) öldürecek zehir (senin) dermanındadır.”

Şair, çektiği aşk acısından keyif almaktadır bu yüzden bu acıdan kurtulmak, iyileşmek istemez ve doktorunun ilacının onu iyi etmek yerine öldüreceğini düşünür. Beyitte “derd-dermân” ve “ilâc-zehir” sözcükleri arasında tezat vardır ve bu sözcükler aralarındaki bu ilgi gözetilerek belli bir sıra ile verilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Yâr kılmazsa maña **cevr ü cefâ**dan gayrı

Men aña eylemezem **mihr ü vefâ**dan gayrı

(Kılınç 2021, Fuzûlî, G.

261/1)

“Yâr bana eziyet etmekten başka bir şey yapmasa da ben ona sevgi ve vefâ göstermekten başka bir şey yapmam.”

Sevgili âşığa dâimâ zulmetse de âşık ona muhabbet duymaya, vefâ göstermeye devam eder. Beyitte “cevr ü cefâ” ifadesine karşılık “mihr ü vefâ” ifadesi verilmiş, bu ifadeler arasındaki ilgi tezat yoluyla kurulmuş ve mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Güller **şafâ**da hurrem u **handân** u şâd-mân

Bülbüller **belâ**da bencileyin **zâr** ü bî- karar

(Küçük Tarihsiz, Bâkî, G.

130/7)

“Güller şefâda neşe ve mutluluk içindedir, bülbüller (ise) benim gibi belâda huzursuz bir şekilde ağlayıp inler.”

Klasik şiirde sevgiliyi temsil eden gül, neşe doluyken âşığı temsil eden bülbül acılar içinde ağlayıp inler. İlk mısradaki zikredilen “şafâ-handân” sözcüklerine karşılık

ikinci mısradaki “belâ-zâr” sözcükleri zikredilmiş, arasındaki ilgi tezat yoluyla kurulan bu sözcükler beyitte aynı sıra ile verilmiş ve mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

Devr-i la‘lünde senüñ **mey-gede zühhâd** ile pür

‘Ahd-i çeşmünde senüñ **mest** ile **mihrâb** tolar (Saraç Tarihsiz, Emrî, G. 141/2)

“Senin lal dudağının devrinde meyhâne zâhitler ile dolar, senin gözünün devrinde mihrâp sarhoşlar ile dolar.”

Meyhâne sarhoşların, mihrâp yani câmi ise zâhitlerin mekânıdır. Fakat sevgilinin dudağı ve gözü zâhitleri meyhâneye, sarhoşları ise câmiye gönderir. Burada zâhitlerin ve sarhoşların mekânları hususunda bir tezat söz konusudur. Aralarında tezat ilgisi bulunan “mey-gede-mihrâb” ve “zühhâd-mest” sözcükleri beyitte çapraz şekilde dizilmiş, gayr-ı mürettep (düzensiz) leff ü neşr yapılmıştır.

Gerden-i şâfi **beyâz** öyle ki **kâfûr** gibi

Çeşm ü ebrûsu **siyâh** öyle ki **semmûr** gibi (Macit 2017, Nedîm, G. 148/1)

“Sâf gerdanı öyle beyaz ki kâfûr gibi, gözü ve kaşı öyle siyah ki samur gibi.”

Sevgilinin gerdanı beyaz olması sebebiyle kâfûr denilen hoş kokulu maddeye benzetilir. Samur, oldukça kıymetli olan ve kürkü için avlanan bir hayvandır ve siyah renginden ötürü sevgilinin kaşına ve gözüne benzetilir. Beyitte bir “siyah-beyaz” zıtlığı vardır. İlk mısradaki “beyâz-kâfûr” sözcükleri verilirken ikinci mısradaki bunlara karşılık “siyâh ve semmûr” sözcükleri verilmiş ve aralarındaki ilgi tezat yoluyla kurulmuştur. Bununla beraber bu sözcükler belli bir sıra ile verilmiş, mürettep (düzenli) leff ü neşr yapılmıştır.

SONUÇ

“Divan Şiirinde Leff ü Neşr” başlıklı bu tez çalışması divan şairleri tarafından sıkça kullanılan leff ü neşr sanatıyla ilgili olabildiğince kapsamlı bir literatür taraması yapılarak bu sanatın hem belâgat kitaplarındaki hem divan şiirinin ana kaynaklarından biri olan Kur’ân-ı Kerîm’deki hem de Batı edebiyatındaki yerini göstermek, bu sanatın diğer edebî sanatlar ile ilgisini irdelemek ve bu bağlamda literatüre katkı sağlamak maksadıyla hazırlanmıştır. Tezin ilk üç bölümünde bu sanattan teorik olarak bahsedilmiş son bölümde ise bu sanat uygulamalı olarak gösterilmiştir.

Klasik edebiyat literatüründe leff ü neşr sanatı oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışma için taranan belâgat kitaplarının hemen hepsinde bu sanata yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ulaşılabilen en eski belâgat kitaplarından günümüze kadar olan belâgat kitapları incelenmiş ve bu kitaplarda *leff ü neşr* sanatının nasıl aktarıldığı gösterilmiştir. İncelenen eserlerin pek çoğunda müellifler bu sanatın tanımı ve tasnifi konusunda ortak paydada buluşmuşlar ve neredeyse hepsi ortak tanımlar yapmışlardır. Ancak bazı müellifler *leff ü neşr* ile ilgili farklı noktalara da değinmişlerdir. Abdurrahman Süreyya, *leff ü neşr* sanatının anlama meziyet vermekten ziyade az sözle çok şey anlatmaya yardımcı olan bir sanat olduğunu vurgulamıştır. Muallim Naci, düzensiz *leff ü neşr*in farklı bir amaca hizmet etmiyor ise söze ya da anlama güzellik katmadığına, bu tür *leff ü neşr*in ancak vezin ve kafiye gereği tercih edilebileceğine dikkat çekmiştir. M. Fuad Köprülü ve Şahabeddin Süleyman ortak telif ettikleri eserde bu sanatın nesirden ziyade nazımda tercih edilmesinin uygun olduğunu söylemişlerdir. Hem Cem Dilçin hem de İskender Pala *leff ü neşr*in teşbîh ve istiâre sanatlarıyla da ilişkili olduğunu ifade ederken buna ek olarak İskender Pala bu sanatın söz simetrisi bulunan bir tenasüp olduğunu belirtmiştir. Kendilerinden önce kaleme alınan belâgat kitaplarında bu sanatın diğer sanatlarla ilişkisine değinilmemiş olması dikkat çekicidir. Çalışmada yer verilen belâgat

kitaplarının sonucunda ise Yekta Saraç, leff ü neşrin taksîm sanatıyla farkından söz ederek yine önceki çalışmalardan farklı bir noktaya değinmiştir.

Leff ü neşr sanatı şüphesiz birçok kez araştırma konusu olmuştur ve Türk edebiyatındaki yeri üzerine birçok tespit yapılmıştır fakat klasik şiirde neredeyse tüm şairler tarafından tercih edilmiş, kullanımını en yaygın sanatlardan biri olan leff ü neşr sanatının Batı edebiyatındaki karşılığı hususunda doğru bilinen bir yanlış düzeltmek bu çalışma için ayrı bir öneme sahiptir. “Batı Edebiyatında Leff ü Neşr” başlığı altında leff ü neşr sanatının Batı edebiyatında bir karşılığı olup olmadığı konusu üzerinde durulmuştur. Bu konuda yapılan çok fazla çalışma olmasa da bazı kaynaklarda leff ü neşr sanatının Batı edebiyatındaki karşılığı olarak bir retorik terimi olan “chiasmus”tan söz edilmiştir. Ancak çalışmanın ilgili bölümünde de bahsedildiği üzere bu hatalı bir bilgidir. Zira “chiasmus” bir cümlede cümlenin başı ile sonunun yer değiştirmesi suretiyle yapılır oysa leff ü neşr, bir beyitte birbirleriyle ilgili kelime ya da kelime gruplarının karşılıklı olacak şekilde dizilmesiyle oluşur. Chiasmus, bu sebeple leff ü neşr sanatının değil divan şiirindeki “tard u aks” sanatının Batı edebiyatındaki karşılığı olarak kabul edilebilir. Çünkü “tard u aks” tıpkı “chiasmus” gibi bir cümlede ya da mısrada ögelerin birbiriyle yer değiştirmesi yoluyla oluşur. Literatürde “chiasmus” teriminden pek fazla bahsedilmemiş olması ve bu terim ile ilgili verilen leff ü neşrin Batı edebiyatındaki karşılığı olduğu bilgisinin hatalı oluşundan söz eden bir çalışmaya rastlanmaması bu tez çalışması için önemli bir ayrıntıdır.

Divan şiirinin ana kaynaklarından biri de tartışmasız Kur’ân-ı Kerîm’dir. Kur’ân-ı Kerîm’in nüzulünden evvel de belâgatın varlığından söz edilse de bu kutsal kitaptan sonra belâgat ilminin esas gayesi onun icâzını en doğru şekilde anlamak olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm eşsiz bir üslûba ve kusursuz bir belâgate sahiptir. Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ayetlerde sayısız edebî sanat mevcuttur ve bunlardan biri de çalışmanın konusu olan

*leff ü neşr*dir. Çalışmanın ilgili bölümünde Kasas Sûresi, Bakara Sûresi, İsrâ Sûresi, Hûd Sûresi, Âl-i İmrân Sûresi ve Duhâ Sûresi verilen ayetler düzleminde incelenerek bu ayetlerdeki *leff ü neşr* sanatı gösterilmiştir. Kutsal kitap Kur'ân-ı Kerîm'de elbette daha fazla sûrede ve ayette bu sanatın varlığı bilinmektedir ancak bu noktada bilhassa yeterli Arapça bilgisine sahip olmamak kısıtlayıcı unsurlardan biri olmuştur.

“Divan Şiirinde Leff ü Neşr” başlığı altında tüm divanları incelemek, bütün şairlerin bu sanatı kullanım biçimlerine bu çalışma içerisinde değinmek elbette mümkün değildir ancak çalışmanın son bölümünde çoğu birbirinden farklı yüzyıllarda yaşamış şairlerin şiirlerinden seçilmiş örneklere yer verilmiştir. Bu örnekler düzleminde *leff ü neşr* sanatının teşbîh, temsîlî teşbîh, irsâl-i mesel, telmîh, tenasüp ve tezat gibi sık sık yan yana geldiği edebî sanatlarla ilgisi irdelenmiştir. İncelenen beyitlerde şairlerin, “tûg-tîr-hecre-efsun-gamze-müjgân”, “zûlf-sünbül-turra-bend”, “keman-kaş”, “zekân-zindan” “işret-bezm-câm-sâkî-şarap-mey-i hamrâ-bade-duhter-i rez”, “lâle-karanfil-nergis-yasemen-nilüfer”, “misk-anber-kâfur-âhu-gerdan”, “altın-la'l-dürr-sadef-sîm-yakut-akîk”, “meh-mihr-âfîtab”, “Tatar-tarâc”, “tabîb-hasta-mecrûh”, “âşık-maşûk-rakîp”, “bende-gedâ-dervîş-sultan”, “Ka'be-Beytû'l- harâm-uşşâk” gibi birbiriyle ilgili pek çok unsuru aralarında yukarıda zikredilen sanatlar yoluyla bir ilgi kurup bir araya getirerek *leff ü neşr* yaptıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra beyitlerde, Ferhâd ile Şîrîn, Yûsuf ve Züleyhâ, Leylâ ile Mecnûn, Hârut ile Mârut, İskender, Cemşîd, Rüstem-i Zâl, Ferîdüddin Attâr ve Mantıku't-tayr mesnevisi, Şem ü Pervâne, Gül ü Bülbül, Hümâ Kuşu, Hz. Ali, Hz. Yûsuf, Hz. Yakûp, Hz. Nûh, Hz. Süleyman, Hz. İsa gibi dinî, tarihî ve efsanevî karakterler çokça zikredilmiş bunlarla ilgili unsurlar bir araya getirilerek *leff ü neşr* yapılmıştır.

“Divan Şiirinde Leff ü Neşr” bahsi âdeta dibi görünmeyen bir denizdir. Köklü bir edebiyatın neredeyse her döneminde kendisine yer bulmuş bu sanat ile ilgili elbette

söylenecek çok şey vardır. Eksikleri ve hataları olsa da bu çalışmanın literatüre ve bu alanda yapılacak olan diğer çalışmalara katkı sunup faydalı olacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet Paşa (1323), *Belâgat-i Osmâniye*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Akdemir, Hikmet (1996), “Belagat İlmi ve Kur’an Tefsirindeki Yeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1 s. 149-168.

Akdoğan, Yaşar (Tarihsiz), *Ahmedî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 16. 05. 2024.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0>

Akın, Mehmet (2016), Rusçuklu M.Hayrî’nin Belâgat’i (İnceleme-Metin-Terimler Dizini), İnönü Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Aksoyak, İ. Hakkı (2018), *Gelibolulu Mustafa Âlî (Divanlar)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 16. 05. 2024.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>

Aydoğan, Saliha (2007), Sa’id Paşa Mîzânü’l-Edeb (İnceleme-Metin-Dizin), Ankara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Baranoğlu, Şahin (1999), Abdurrahman Süreyya Mîzânü’l-Belâga (2 Cilt), Ege Üniversitesi SBE Doktora Tezi.

Benzer, Nazife (2016), Mebâni’l-İnşâ Cild-i Sâni, Adnan Menderes Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Bilgegil, M. Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Bilkan, Ali Fuat (1993), Nâbî’nin Türkçe Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin), Gazi Üniversitesi SBE Doktora Tezi.

Çetinkaya, Ülkü (2014), “Tenasüp ve Nabi Divanı’nda Deniz Temasına Bağlı Sözcüklerle Kurulan Tenasüp Sıklığı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 21 s. 35-64.

Çavuşoğlu, Mehmed (2023), *Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvânı (Tenkitli Basım)*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 16. 05. 2024

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118586,taslicali-yahya-bey-divanipdf.pdf?0>

Dilçin, Cem (2013), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi (Tıpkıbasım)*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Diyamet İşleri Başkanlığı. “Tefsir/Bakara Sûresi”. Erişim 05. 10. 2023.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/sure/2-bakara-suresi>

Diyamet İşleri Başkanlığı. “Tefsir/Bakara Sûresi”. Erişim 27. 10. 2023.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/31/24-ayet-tefsiri>

Diyamet İşleri Başkanlığı. “Tefsir/Kasas Sûresi”. Erişim 12. 11. 2023.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Kasas-suresi/3323/71-73-ayet-tefsiri>

Diyamet İşleri Başkanlığı. “Tefsir/Bakara Sûresi”. Erişim 12. 11. 2023.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/221/214-ayet-tefsiri>

Diyamet İşleri Başkanlığı. “Tefsir/İsra Sûresi”. Erişim 12. 11. 2023.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2058/29-ayet-tefsiri>

Diyamet İşleri Başkanlığı. “Tefsir/Hûd Sûresi”. Erişim 12. 11. 2023.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1578/105-108-ayet-tefsiri>

Diyamet İşleri Başkanlığı. “Tefsir/Âl-i İmrân Sûresi”. Erişim 12. 11. 2023.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/%C3%821-i%20%C4%B0mr%C3%A2n-suresi/399/106-107-ayet-tefsiri>

Diyamet İşleri Başkanlığı. “Tefsir/Duhâ Sûresi”. Erişim 13. 11. 2023.

<https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Duh%C3%A2-suresi/6085/6-8-ayet-tefsiri>

Doğan, Yusuf (2007), “Arap Belagatında El-Leff Ve’n-Neşr Sanatı ve Kur’an’daki Bazı Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.7 S.1 s. 313-340.

Durmuş, İsmail- Saraç, M. A. Yekta (2003), “Leff ü Neşr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, s. 122-124.

Ekiz, Osman Nuri (1984), *Ansiklopedik Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, İstanbul: Zümrüt Yayınları.

Eliaçık, Muhittin (2018), “Osmanlı Belâgat Kitaplarında Leff ü Neşr Sanatı”, *Researcher*, C. 6, S. 4, s. 211-218.

Erişen Yazıcı (2017), *Edirneli Kâmî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Erişim 14. 04. 2024.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>

Güleç, İsmail (1997), *Bahrü’l-Ma’ârif’e Göre Edebî Kavramlar*, İstanbul Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Güneş, Halit (2009), *Mehmet Rifat Mecâmiü’l-Edeb Birinci Cilt (İnceleme-Metin)*, Trakya Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Gürer, Abdulkadir (1993), *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Ankara Üniversitesi SBE Doktora Tezi.

Gürer, Abdulkadir (2000), “Şeyh Gâlib’in Şiirlerinde Bir Anlatım Özelliği”, *Türkoloji Dergisi*, C. 13, S. 1, s. 99-108.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah (1992), “Bedî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, s. 320-322.

İpekten, Haluk (2020), *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 16. 05. 2024.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73032,karamanli-nizami-divanipdf.pdf?0>

Kadaş, Sercan (2022), Ahmed Paşa Divanı: Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi LEE Doktora Tezi.

Kaya, Bayram Ali (2020), *Osman Nevres Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 16. 05. 2024

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf?0>

Kaya, Mahmut (1998), “Hitâbet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, s. 156-158.

Kaya, Mehmet (2018), Ma'lûmât-ı Edebiyye I-II (Köprülüzâde Mehmed Fuad-Şahâbeddin Süleyman), Aksaray Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Kılıç, Atabey (2007), *Ahmed Hamdî Belâğat-ı Lisân-ı 'Osmânî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Kayseri: Laçın.

Kılınç, Abdülhakim (2021), *Fuzûlî Dîvânı*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Köksal, M. F. (2020), “Yaygın Bir Yanlıştan Hareketle: Leff ü Neşr Sanatı ve Problemler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S.24, s. 351-406.

Küçük, Sabahattin (Tarihsiz), *Bâkî Dîvânı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 07. 12. 2023.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0>

Lanham, Richard A. (1991), *A Handlist Of Rhetorical Terms Second Edition*, London: University of California Press.

Macit, Muhsin (2017), *Nedîm Dîvânı*, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 11. 12. 2023.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>

Muallim Naci (1307), *Istılâhat-ı Edebiyye*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Mum, Cafer (2016), “Gazelde Üslûb-ı Mu’âdele veya Bercesteli Beyit” *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Gazelden Gazele: Dünün Şiirine Bugünden Bakışlar*, İstanbul: Klasik Yayınları.

Mohammed Ali Shareef (2015), El-Hatîb El-Kazvînî’nin Telhîsu’l-Miftâh Eseri Işığında Klâsik Türk Edebiyatı Belâgat Terimlerinin Tasnîfi, Ankara Üniversitesi SBE Doktora Tezi.

Olgun, Tâhir (1355-1936), *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.

Özmen, Mehmet (2001), *Ahmed-i Dât Dîvânı*, Ankara: TDK Yayınları.

Öztürk, Erdem Can (2010), ‘Alî Cemâleddîn ‘Arûz-ı Türki’, ‘İlm-i Kavâfî, Şanâyi’-i Şi’riyye ve ‘İlm-i Bedî’ (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Bozok Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Ülgen, Emrullah (2015), “Arap Belâgatının Özgünlüğü ile İlgili İddialar ve Bunların Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S. 41, s. 1386- 1393.

Pala, İskender (2015), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Polat, Kadim (2016), Alî Nazîf'in Zînetü'l-Kelâm'ı ve Türk Belâgatindeki Yeri, Hacettepe Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Saraç, M. A. Yekta (Tarihsiz), *Emrî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim 18. 05. 2024.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0>

Saraç, M. A. Yekta (2016), *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, İstanbul: Gökkube.

Sloane, Thomas O. (2001), *Encyclopedia Of Rhetoric*, New York: Oxford University Press.

Summak, Abdülkadir (1999), Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha (Transkripsiyonlu Metin), Harran Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Tarlan, Ali Nihat (1945), *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası.

Tarlan, Ali Nihat (1997), *Necati Beg Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tekdemir, Mustafa (2012), Mehmet Abdurrahman'ın Belâgat-ı Osmaniyye Adlı Eseri (İnceleme-Metin), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Yalar, Mehmet (1997), El-Hatîb El-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri, Uludağ Üniversitesi SBE Doktora Tezi.

Zülfe, Ömer (2012), *Muhtıra-i Belâgat*, İstanbul: İZ Yayıncılık.

ÖZET

“Divan Şiirinde Leff ü Neşr” isimli bu tez çalışması, “Giriş” bölümü ile beraber dört ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde belâğatin tanımına ve tarihçesine yer verilmiştir.

Birinci bölümde, belâğatin üç kolundan biri olan bedî‘ ilmi hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, *leff ü neşr* sanatının yer aldığı kaynaklar incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, *leff ü neşr* sanatının tanımına ve türlerine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, *leff ü neşr* sanatının diğer sanatlarla ilgisi irdelenmiş ve örneklerle açıklanmıştır.

Tez çalışmasının sonucunda her bir bölüm kendi içinde yorumlanmış ve farklı düzlemlerde ele alınan “*leff ü neşr*” sanatı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Bedî‘, Divan Şiiri, Leff ü Neşr

ABSTRACT

This thesis titled “*Leff ü Neşr in Divan Poetry*” consists of four main chapters, including the “Introduction”.

In the introduction chapter, the definition and history of rhetoric are given.

The first chapter consist of general information about one of the three branches of rhetoric, the wisdom of *bedî‘*.

The second chapter analyses the sources containing the art of *leff ü neşr*.

In the third chapter gives the definition and types of *leff ü neşr* art.

In the fourth chapter, the relationship between the art of “*leff ü neşr*” and other arts is analysed and examples are provided for better explanation.

Ultimately, in this thesis study, each chapter is interpreted within itself and the art of “*leff ü neşr*”, was discussed and assessed at different levels.

Key Words: Rhetoric, *Bedî‘*, Divan Poetry, *Leff ü Neşr*